

EUSKARAREN 'NORMALKUNTZA'
EUSKAL HERRIKO ERLIJOSO-INSTITUTUETAN:
ALDEKO ETA AURKAKO ARRAZOIBIDEAK.
FRANTZISKOTARREN (Ofm) ADIBIDEA

Paulo AGIRREBALTZATEGI

Laburpena / Resumen

Euskal Herriak bizi izan duen hizkuntz gatazkak –Euskara hizkuntza murriztua eta gaztelania/frantsesa nagusituak– oihartzun eta eragin berezia izan ditu Euskal Herriko Erlijioso-Institutu eta Komunitateetan. Arazo sozio-kulturala eta politikoa izateaz gain, elkarbizitzako eta apostolutzako arazoa izan dute erlijiosoek hizkuntz gatazka hori, bereziki XX. mendean. Euskararen 'normalkuntzaren' eta horren erabileraren alde eta kontra Erlijioso-institutuetan agertu izan dituzten arrazoibideak aztertzen ditu hitzaldiak: azken batez, euskararen inguruko "ideologia" ezberdinak. Tartean 'Hizkuntz Normalkuntza' kontzeptua bera gertatu da eztabaidagai. Frantziskotarren (OFM) kasua azertu du bereziki hemen hizlariak, bestelako Ordena eta Kongregazioena ezagutu eta ulertzeko ere, neurri handi batez, adibide baliagarria izan daitekeelakoan.

El conflicto lingüístico que ha vivido Euskal Herria, particularmente durante el siglo XX, por la minorización del euskera y dominio del español y del francés, ha afectado de modo particular a los Institutos religiosos y a sus Comunidades. En efecto, aun siendo fundamentalmente un conflicto socio-cultural, y político, ha tenido una incidencia especial en la vida comunitaria y de apostolado de los religiosos. En esta comunicación se aportan y analizan los razonamientos empleados en los Institutos y entre los religiosos en favor o en contra de la normalización del euskera, para llegar a detectar las diferentes "ideologías" en torno a la(s) lengua(s). Naturalmente, en ese contexto, ha resultado objeto de debate el concepto mismo de la Normalización lingüística. En las páginas que siguen se estudia en particular el caso de los Franciscanos (OFM), en la hipótesis de que puede ser significativo en medida considerable para las demás Ordenes y Congregaciones Religiosas presentes en Euskal Herria.

Hizkuntzaren historia alde askotatik egin daiteke: Historia linguistikoa (horren barne-eboluzioarena), historia soziala (horren erabilerarena funtsean), historia literarioa (horretan idatzitako testuena –Filologia–, eta horren erabilerarena literatur eta kultur obretan); hizkuntzaren filosofiaren historia ere egin daiteke. Hemen hizkuntzaren –euskararen– inguruko historia ideologikoa ukitu nahi dugu.

Euskal Herriak bizi izan duen hizkuntz gatazkak –Euskara hizkuntza murritzaren eta gaztelania/frantsesa nagusituen artekoak– oihartzun eta eragin berezia izan du EHko Erlijioso-Institutuetan eta horien komunitateetan. Arazo sozio-kulturala eta politikoa izateaz gain, hezkuntzako, elkarteko bizitzako eta apostolutzako arazoa izan dute erlijiosoek hizkuntz gatazka hori, bereziki XX. mendean.

Euskararen normalkuntzaren eta horren erabileraren alde eta kontra Institutuetan eta erlijiosoen artean erabili izan dituzten arrazoibideak aztertuko ditugu idazlan honetan: azken batez, euskararen inguruko “ideologia” ezberdinak¹. Tartean Hizkuntz Normalkuntzaren kontzeptua bera gertatuko da eztabaidagai, jakina².

Bereziki Frantziskotarren (OFMren) kasua aztertuko dugu, Kantabria Frantziskotar Probintziarena –2000. urtetik aurrera Arantzazuko Frantziskotar Probintzia izenekoarena–, hain zuzen ere, Euskal Herriko bestelako Ordena eta Kongregazio hainbati buruz ere –batez ere apostolutzakoei buruz– neurri handi batez adibide baliagarria izan daitekeelakoan³.

1. SARRERA: OFIZIALTASUNA, GATAZKA ETA APOLOGIA

1.1. OFIZIALTASUNA

Latina izan zen XX. mendeko Mendebaldeko Eliza Katolikoaren hizkuntza ofiziala, ia eztabaidarik gabe onartua, Vatikanoko II. Kontzilioa arte. Ofiziala bereziki Liturgian. Eta apaizetarako ikasketetan ere leku oso handia izan zuen horrek, XX. mendean ere bai: batetik, Humaniteetan latinak zituen ikasketa-ordu harrigarri ugariak; bestetik, Filosofiako eta Teologiako testu-liburu asko eta asko latinez idatzita egon ohi ziren, eta eskolan ere latina erabili ohi zuten batzutan irakasleek –eta ikasleek ere bai–. Horren erabilerara galtzen ari zelako edo, kezkatuta zeuden Vatikanon 1960ko urte haietan nonbait. Vatikanoko II. Kontzilioa baino lehenxeago eman zuen Joan XXIII.ak *Veterum Sapientia* entziklika hura, Teologiako ikasketetan latina erabiltzera bultzatuz irakasleak eta ikasleak. Arantzazuko Teologi ikastetxean izan zuen nolabaiteko

oihartzunik Entziklikak; aldi batez behintzat beren azalpenak latinez ematera jo zuen irakasleren baten edo bestek, eta irakasle-ikasleen arteko galdera-erantzunak ere latinez eragitera. Oso laburra izan zen, hala ere, Entziklika haren eragina, Kontzilioak guztiz gaindituta utzi baitzuen. Latinaren goi-ofizialtasuna geneukan, beraz, Kontzilioa arte, batez ere erlijiosoen bizitzan presentzia handia zuena.

Burgosko Frantziskotar Probintziaren zatiketarik sortu zen Kantabriako Frantziskotar Probintzia 1551n. Banaketa horretan zerikusirik izan zuen hizkuntzen arazoak. Ministro jeneralak 1551ko Salamancako Kapitulu jeneralean ezarri zuen Kantabriako Probintziaren sorrera, Burgoskotik bereiziz; hori berretsiz idatzitako buldan bi eskualdeetako hizkuntz ezberdinen erabilerari ipini zuen arrazoiakotzat Julio II.a aita santuak: “...et forsan diversarum aliarum linguarum ipsius ordinis professores...”⁴. Baina ez dirudi fraideen artean benetakoa hizkuntz gatazkarik zegoenik. Probintziako euskal eskualdeko fraideek oro har gaztelaniaren eta euskararen arteko status politiko eta soziala onartua zeukaten: gaztelaniaren nagusitasun erabatekoa, alegia. Banaketarako arrazoi handiak bestelakoak ziren, hots, agintearenak. Probintziako aginte juridiko gorenaren ez zutenean ere, aginte linguistikoa, hori bai, beren esku zuten Gaztelerriko fraideek⁵. Arrazoi ala aitzaki, banaketaren aldekoek hizkuntza –euskara– eraman zuten gatazkaren erdigunera.

Probintzia berriak, ordea, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoaz gain, gaurko Cantabria (Santander) hartu zuen bere baitan, eta ‘Cantabria Probintzia’ hartu zuen gainera izentzat; horren hizkuntza “ofizial” gaztelaniak jarraitu zuen izaten. Eta XIX. mendeko esklaustrazioaren ondoren, Euskal Herritik abiatuta –Hego Euskal Herritik, Iparralde Frantziako frantziskotar probintziaren lurralde baitzen⁶– Cantabria Frantziskotar Probintzia izanberitu zutenean (XIX. mendeko azken laurdenean), eta Errioxa, Santander eta Gaztelako beste zenbait probintziataraz baldi, gaztelaniak jarraitu zuen gertatze horren hizkuntza “ofiziala” izaten, nahiz eta horri buruzko aldarrikapen juridiko-instituzionalik egon ez.

Kantabriako Frantziskotar Probintziaren izanberritzea eta “Euskal (Eusko) Pizkundea” bateratsu abiatu ziren XIX. mendearen azken laurdeneko urteetan⁷. Euskal kulturaren suspertzea eta euskararen aldeko aldarrikapen eta errebindikazio soziala adierazten du funtsean “Eusko Pizkundea” izendatu izan duten mugimendu kulturalak (1876-1936). Azken urte horretan hasitako Espainiako Gerra Zibilaren osteko urteetako tunel ilunaren ondoren, 1950eko urteetatik aurrera, abiatu zen berriro eus-

kararen berreskurapen literario eta sozialaren mugimendua, hori ofizialtzeko eskabide eta guzti: hasieran poliki, 1960ko urteetatik indar biziagoz.

Giro sozial horren barruan Euskal Herriko Erlijiosoen artean, Frantziskotarren artean ere bai, euskararen erabilera normaltzearen aldeko eskabidea zabaldua zelarik –horren lekuko eta adierazgarri, Loiolako Euskal Erlijiosoen Biltzarrak (1972-78)⁸– 1973ko Kapitulu probintzian aldarrikatu zuen Kantabriako Frantzikotar Probintziak euskara hizkuntza ofizialtzat, gaztelaniarekin batera. –Zalantzarik gabe, horrelako neurriak lagundu egin zuen fraideen artean euskararekiko eta horren erabilerekiko iritziak aldatzen, erabilera praktikoarekin batera neurri batez behintzat–.

1.2. HIZKUNTZ GATAZKA

XIX. mendean hasi eta XX. mende osoan euskal herritarren beren hizkuntzarekiko kontzientzia zabalitzeak, horren aldeko errebindikazio soziala indartzeak eta horren berreskurapena eta erabilera gizarteak berak bultzatzeak, eragina izan zuten, jakina, erlijiosoen artean ere, bereziki apostolutzan jardun zutenengan, sarritan gizarteak hizkuntz eztabaidak eta gatazkak Elizako elkarteetara eta erlijiosoen komunitateetara ere zabalduz.

Eztabaida eta gatazka horiek eduki eta forma bereziak hartu zituzten sarritan horietan, erlijiosoen bizi-eredu eta moldearen eta horien gizartearekiko harremanen eta erantzukizunen arabera. Kontuan izan behar da gaztelaniaren –edo frantsesaren– statusa eta erabilera normaltzat jo izan dituztela XX. mendean, aurreko mendeetan bezala; hizkuntza ofizial eta nagusi izanik, horiek ez zuten justifikaziorik behar (!); euskarak, berriz, bere murriztapenetik, “minorizaziotik”, bere lekua eskatzen zuen, eta horren aldekoak arrazoiak bilatu beharrean aurkitzen ziren eskabide –eskubide– horren alde.

“Aldeko eta kontrako arrazoibideak” bilatzen ditugu. Ondorengo orrialdeotan aldeko arrazoibideak askozaz nabarmenago agertuko dira, kontrakoak baino. Arrazoibide eta eztabaiden azpitik fraideen eta anaiarten hizkuntz praktika dago, non guztiz nagusi baitzen erdara, bereziki fraideen hezkuntzan eta anaiarteko bizitzan⁹. Ezarritako hizkuntz status horren aldekoak ez zuen zertan jardun euskara normaltzearen aurkako arrazoiak ateratzen, eztabaidarik sortzen ez zen bitartean behintzat, bere “arrazoi ofizialaren” jabe baitzen (!). Hizkuntz praktikaren beraren azpian geratzen dira inplizito horien arrazoibideak, eta esplizitatu, hizkuntz gatazkan euskararen aldeko arrazoibideak azalertzaren direnean esplizitatzen dira noizbehinka, horien aurka edo. Arrazoibideak bilatu –eta pilatu–

beharrean, euskararen normalkuntzaren alde borrokatzen direnak, horiek gertatzen dira beharrean; eta sarritan horien ahotan edo idatzietan ageri ohi dira kontrakoaren arrazoibideak ere, inplizito edo esplizito, horiei erantzuteko asmoz¹⁰.

1.3. EUSKARAREN APOLOGISTEN ARRAZOIBIDEAK

Gure gaira sartu aurretik, euskararen apologisten arrazoibideak aipatu behar ditugu, horien artean ere zenbait erlijioso nabarmendu baitzen. “Euskararen apologistak” deitzen ditugu, bestelako hizkuntzen gainetik euskararen balioak nabarmendu eta goraiatzat dituzten autoreak, euskararen antzinatearen eta bikaintasunaren laudorioa eginez¹¹. Jakina, euskararen defentsa eta goraiaren atzetik euskararen kontrako eraso ideologikoa eta sarritan juridikoa, politikoa eta praktikoa suma edo ikus dezakegu¹². Apologistetakoak ditugu Manuel Larramendi josulaguna¹³, Pedro Pablo Astarloa apaiza¹⁴, Juan Antonio Mogel apaiza¹⁵, Bartolome Santa Teresarena, karmeldarra¹⁶.

Horien guztien atzetik dator Daniel Baertel, frantziskotar sermoilari ospetsua (1854-1922); ezin dugu euskararen apologista handien mailan ipini, baina zalantzarik gabe haien oihartzuna dakarkigu, XX. mendearean atarian, Durangon 1886an ospaturiko Euskal Lore Jokoetan egindako bere sermoian. “Iracztegui onetatik goratu gure neuque gueure berbacuntza, betzuñac baño maitiago dodana”: horrela hasi zuen sermoia, eta latinaren eta inguruko hizkuntza modernoan aldean euskarak dituen gaitasunak goraiatu ondoren, “Euzqueriak barriz, ez dau inoren biarri, edocean gauza ezateco”, zioen¹⁷.

2. APOSTOLUTZA, HEZKUNTZA, ELKARTEKO BIZITZA

Hizkuntzaren erabilerari dagokionez hiru aldeetatik ikus genezake fraide frantziskotarren bizitza: 1. Kanpoko apostolutza (herrietako sermoigintza, herri-misioak, liturgia, etab.); 2. Fraidegaien barne-heziketa (apaizetakoena nahiz anaia laikoena), eta bide batez kanpoko bere ikastetxeetako heziketala; 3. Anaiarteko edo komunitateko bizitza (beraren alderdi guztiekin).

Hiru sail edo eremu hauetara bilduko ditugu aurrenik euskararen alde zein aurka frantziskotarren artean erabilitako arrazoibideak.

2.1. EUSKARA APOSTOLUTZAN ETA SERMOIGINTZAN

Agustin Kardaberaz jesuita (1703-1770) XVIII. mendeko Euskararen apologista handien oihar-

tzuntzat ageri zaigu bere *Euskeraren berri onak* liburuaren sarreran¹⁸. Haren iritziz, euskara ez da gizon-emakumeen asmazioa; Jainkoagandik dator hori zuzenean: “Euskera, Jainkoak nai-ta, menditarte oietan beti nasgabe, beti garbi, beti seguru beregan gorde izandu da”¹⁹. Eta hori “jasotzea” ere –horren normal-kuntza, esango genuke agian gaur– Jainkoaren nahia da, hark jaulkitako, eta Baartelek ere bere hitzaldian jasotako, esaldi ezagunaren arabera: “...gure pobretxo on askoren animak salbatzeko, euskarak burua jasotzea Jainkoak nai du”. Horregatik, “Jaungoikoaren borondate jakina da, aren fede eta legeko misterio ezkutatu ta dotrina zabaltzeko behar dana, sazerdote jaunen ministerio sagraduetan, euskeraz baizik emen egin eta esan bear ez dala”²⁰.

Euskararen teologizazioa eta hori apostoluzan erabiltzeko ondorioa Jainkoaren nahian daude oinarrituta, beraz. Apostoluzan ari ziren apaizentzako idatzi zuen, hain zuzen ere, Kardaberazek aipaturiko liburua, non euskal gramatikaren eta erre-torikaren hastapenak eman baitzituen.

Abiapuntu egokia dugu Kardaberaz pentsaera, gerora euskara apostoluzan erabiltzeari begira ekarritako arrazoibideak aztertzeko, nahiz eta horiek gehienbat ikuspegi etiko eta praktikotik azalduko zaizkigun, eta ez hain teologikotik. “Baliabidearen” ideia horixe landu izan dute luzaroan, era batera edo bestera frantziskotarrek Euskal Herrian, euskara herri-apostoluzan erabiltzearen alde²¹.

1943an Frantziskotar Probintziako Bisitari jeneral izan zen Francisco Aldegundek ezarritako irizpide eta neurriak aipatuz hasiko gara. Teologiako eta Filosofiako fraide ikasleen artean euskaraz mintzatzea debekatu ondoren, honelako arrazoibideak erabili zituen euskara lantzeko eskolaren batzuk haiek hartzea baimentzekoan edo: “*Como todavía el euskera es necesario para el Apostolado*, su moderado aprendizaje hay que hacerlo conforme a la norma del ambiente fraterno que debe reinar en la vida común de los frailes. Los que quieren el euskera que tengan su tiempo de aprendizaje de unas dos horas por semana”²².

Motibazio pastoral-instrumental beretsua erabiliz, guztiz bestelako irizpidea agertu zuen, handik 40 urtera (1973), Antonio Eguíluz Bisitari jeneralak, Probintziari buruz eginiko bere txostenean: “Es necesario y urgente una planificación del apostolado especializado en vascuence, sirviéndose de este ancestral instrumento cultural para penetrar en las masas, y no dejando que la lengua vasca sirva sólo para un desarrollo de cultura laical”²³.

1954an A. Luis Villasantek osotua eta aberastua zuen motibazio hori bere hitzaldietako batean: “El desideratum al que debemos tender en ese punto es a que todos los hijos de la Provincia de Canta-

bria lleguen a dominar las dos lenguas y las dos culturas, la castellana y la vasca. Debemos aspirar a ello no sólo por razones prácticas del ministerio, sino también por razones de convivencia, motivos de orden psicológico, afectivos, etc.”²⁴. Eta balioztapen horren arabera, ikasleek beren artean euskara egunero erabili beharra nabarmendu zuen.

Tartean, 1960an Kantabria Frantziskotar Probintziakongresu berezia egin zuen honako gai honi buruz: “Congreso de literatura y predicación franciscana en euskera”²⁵ –Hemendik aurrera “1960ko Kongresua” deituko dugu laburtuz–. Kongresuko Akten aurkezpena egitean, Kongresuaren beraren Batzorde antolatzaileak Apostoluzako baliabidearen ideia berretsi zuen, baina aurrenik euskara Euskal Herriaren beraren balio preziatuenetakotzat definituz: “Es un hecho que nuestra Provincia, tanto histórica como actualmente, tiene sus más firmes raíces en el país vasco y que la mayoría de sus miembros son hijos de este país, que conserva como uno de sus valores más preciados el euskera. Es innegable también que esta lengua es *un instrumento imprescindible para nuestro apostolado*” –neronek azpimarratua–²⁶.

Apostoluzako baliabidea izateaz baterako edo aurreko balioztapenak –herri-hizkuntzari, eta, beraz, euskarari buruzkoak–, Kongresuan erakutsi eta defenditurikoak, geroago agertuko ditugu. Dena dela, han jaulkitako ideien bat edo beste nabarmendu nahi dut hemen bertan. Celestino Zabalak “El caserío y el euskera” bere hitzaldian (188-293 or.) euskarak jasaten zuen gutxiespenaren aurka borrokatzea eta euskarari eustea frantziskotarren egitekoa zela aldarrikatu zuen: “Los franciscanos somos del pueblo, en situación ventajosa para sostener el euskera”. Julian Alustizak, bere aldetik (“Euskal Mixio eta predikuak”, 178-280 or.), euskarazko predikazioak euskara bera indartu behar zuela uste zuen; gainera gure herriari euskara egitea Elizak eta gizarteak ezarritako eginbidetzat jo zuen.

Luis Villasante Euskal Herriko erlijiozko bizi-tzaren eta euskararen biziraupenaren arazoak elkarrekin lotuak zituen 1951n idatzitako artikulu batean²⁷; baina ez “euskaldun-fededun” esaera defenditzeko edo kristautasuna eta euskara berez-edo bata bestearekin lotuta ikusten zituelako. Beste honetatik doa haren arrazoibidea: Euskal Herriak kristautasunean iraungo badu, erlijiozko heziketa sakonagoa beharko zaio eman, gaurko gizartearen eskakizunei erantzungo diona; aldi berean, eta erlijioarekin batera, ordea, euskarak bizirik irautea nahi badugu, euskara bera beharko dugu gaitu –gaurkotu eta gaurko kultura modernoa adierazteko modernotu, batez ere “kultur terminologiari” dagokionez–, kristauei heziketa sakon eta gaurkotua eman ahal izateko geure hizkuntzan²⁸.

Kongresuan leku garrantzizkoa eduki zuen beste ideietako bat nabarmendu nahi dut oraindik: Herrietako predikazio-laneko ateraldiez eta herritarrekiko harremanez baliatzea, alegia, horietako euskara aztertzen saiatzeko, landa-lana eginez. Nabarienez, orain arte erabilitako ikuspegi pastoral-instrumentalaren alderantzizkoa dugu hemen, apostoluzako harremanez baliatuko baita fraidea, herri-euskara bera aztertu eta lantzeko. Kandiko Izagirrek egin zuen bereziki horren aldeko hitzaldi adierazgarria Kongresuan: "Lo que los predicadores podrían contribuir a los estudios vascológicos"²⁹. Eta haren hitzaldiak Kongresuaren beraren erabakietako bat ekarri zuen: "Sermolariei ere arren bat egiten zaie beren ibillaldietan euskal itzak eta esaerak bildu ditzaten; orrela gure euskeraren bizitzari eusten eta indar ematen parte hartuz"³⁰.

Vatikanoko II. Kontzilioaren inguruan eta haren ondoren Ebanjelioaren eta Elizaren inkulturazioaren kontzeptua zabaldu zen, apostoluzan euskara erabiltzeko argumentutzat. 3. oharrean aipaturiko J. A. Obietaren hitzaldian irakur genezake: "La inculturación como instrumento de apostolado y la problemática gigantista que su aplicación suscita ha saltado a la conciencia de la Iglesia de una manera espectacular en los últimos años"³¹.

Azpimarratzekoa da apostoluzako tresna edo baliabidetzat hartzen duela hor berriro hizlariak inkulturazioa. Baina herriari egokitu eta herritarrak ebanjelizatzekeo beraien hizkuntzaz eta kulturaz "baliatzea" baino askoz haratago doa Elizan bertan hainbat aldetatik landutako inkulturazioaren kontzeptua: Herri bakoitzaren kultura, eta bereziki hizkuntza, beren giza-balio osoan balioztatzea esan nahi du funtsean, Eliza eta eliztarra apostoluzarako horietaz jabetzea, herri-kulturaren barnetik Eliz elkarte espezifikoak sortzeko, horrela Herriaren kultura bera barrutik indarberrituz eta horri "konfigurazio" -barne-irudi- berria emanez³².

Badut esku artean beste hitzaldi baten eskema daktilografiatua, 1970. urteetako izan behar duena eta titulu oso adierazgarria duena: "Incultura-ción vasca de la Fe". Inkulturazioak duen adiera beretsua zuen Manolo Pagola frantziskotarrak 1979an Probintziako Kapitularako prestatu zuen txostenak: "Por una inserción de la vida franciscana en Euskal Herria". Bertan aurretik fraideen artean egindako galdeketa berri ematez gain, aurrera begirako jokabide-irizpide zenbait eskaini zion autoreak Kapitulari³³.

2.2. EUSKARA FRAIDEGAIEN HEZKUNTZAN

Aurreko lerroetan ikusi dugunez, apostoluzan euskara erabiltzearen aldeko arrazoibidea guztiz

lotua doa, horretarako hori ikasi eta landu beharri, eta, beraz, fraide apaiz izango diren heziketari.

XX. mendean fraide apaizgaiei euskara irakaste-ko arrazoibiderik erabiliena agian horixe izan zen, euskaldunentzako apostoluzan euskara beharrezkoa izango zutela horiek. Horretarako bidea ematen zuen Frantziskotar Ordenak 1927an ateratako *Statuta pro Studiis regendis in Ordine Fratrum Minorum* dokumentuak, zera zioenean: "praeter studium linguarum supra designatarum [latina eta "lingua patria", alegia] juvenes excolendi sunt aliis linguis, quae ipsis utiliores habebuntur pro ministerio sacerdotali"³⁴. Probintziako Hezkuntzako arduradunek "lingua patria" delakoaren -gaztelaniaren- sekzioztat hartu zuten euskara; eta hori ikasteko eskolaren batzuk jartzeko honako arrazoia erabili zuten: "esta medida nos ha parecido absolutamente necesaria en nuestro país, donde nuestros Religiosos han de ejercer su ministerio apostólico casi exclusivamente en vascuence"³⁵.

Baina norabide bakarrekiko ikuspegi hori bestelako ikuspegi eta arrazoibidez aberastuko zuten frantziskotarrak XX. mendean barna, ez Ignazio Omaetxebarriaren, Luis Villasanteren, Bitoriano Gandiagaren eta horrelakoen pentsaera eta iritziek bakarrik, eta bai Probintziak berak ere ofizialki, bere Kapitulu-tako dokumentuetan. 1973ko Probintziako Kapitulua honako hau erabaki zuen: "Que se considere una finalidad educativa la capacidad de entender, leer y hablar y escribir en euskera, para los nacidos dentro del País Vasco" ("Tema vasco", d.3). "Finalidad educativa" abstraktoa baldin bada, "para los nacidos dentro del País Vasco" delakoak hobeto argitzen duela uste dut, heziketa-helburu horrek gaitu egiten duela helburu instrumental-pastoral soila. Izatez, handik 18 urtera (1991) bestelako hizkera zerabilen Kapitulua berak: "Hezieraren arduradunei eskatzen die (Kapitulua), fedearen inkulturapenari eta gure artean justizia eta bakea sustatzeari dagozkien arrazoiengatik, azter dezatela frailegaien euskalduntzea nola bultzatu eta nola burutu" (Kap. Prob. III, 17. akordioa). -Beherago zehazkiago ikusiko dugu Probintziaren dokumentuetako arrazoibideen bilakaera XX. mendeko azken 25 urteetan-.

Euskara neurri batean ala bestean ikasteko argumentazioek beren kontrapuntu muturrekoa zeukaten: euskara ikasten orduak ematea denbora galtzea zela esaten zutenena, erdara zabalduagoaren aldeko aukera eginez, alegia; edota mutikoek familiaritate zekarten euskara "baserritarren artean" apaiz-lana egiteko aski izango zutela ziotenena³⁶.

2.3. EUSKARA ANAIARTEKO BIZITZAN

Gorago aipatua dugu Francisco Aldegunde bisitariaren arrazoi-murriztapena, "restrikzioa", euskara

ikasteko (1943): "... su moderado aprendizaje hay que hacerlo conforme a la norma del ambiente fraterno". Ondoren, Teologiako ikasleen artean euskaraz hitz egitea eskola-orduetara mugatu eta gero, zera zioen: "Pero fuera de esas horas, es contra la ley, la buena educación y susceptible de castigo hablar en euskera, sobre todo en la sala de recreo y en las horas de paseo. Hay que tener en cuenta quiénes tienen que convivir bajo el techo de los estudiantes"³⁷. Karitatea eta gizatasuna (edukazioa): horra euskaraz anaiartean mintzatzearen aurka erabili izan dituzten bi arrazoibide nagusietakoak.

Fernando Mendizabalek, bere aldetik onartzen zuen 1960ko Kongresu hartako bere hitzaldian, anaia erdaldunaren aurrean euskaraz jardutea karitatearen aurkakoa zela; baina aldi berean ohartarazten gaitu, horrela euskara ateratzen dela beti galtzaile. Horregatik, beraren ustez, irtenbidea erdaldunak euskaraz ikastean datza. Izatez, ba omen zen fraide erdaldunik, berak euskaraz ez jakitea karitatearen aurkakotzat jotzen zuenik³⁸.

Horren kontrakotzat jo daiteke bestelako arrazoibide hau, euskara erabiltzearen aurkako jarreraren azpian dagoena ia beti, eta behin baino gehiagotan azaleratzen dena: Zergatik egin euskaraz, anaiarteko denek eradaraz baldin badakite? Erosotasunasun edo errazkeriaren arrazoibidetzat jo genezake hori.

1976an Cantabriako Frantziskotar Probintzian egindako galdeketa –Encuesta sobre "Pastoral Vasca en la Provincia Franciscana de Cantabria"–, ez zegoen galderarik euskararen balioztapenari buruz. Baina bai beste hau: "La vida de fraternidad puede exigir a veces que se renuncie en el País Vasco al uso del euskera en los actos de comunidad?". Honako erantzunok atera ziren: baiezkoa (%53,69), ezezkoa (% 26,67), bata nahiz bestea (% 7,32), ez daki/erantzunik ez (% 12, 22).

Karitatearen –edota anaiarteko batasunaren– arrazoibidea, agian sarriegi erabilia euskararen erabilera baztertzeko, mingarriegia gertatu izan zen fraide euskaldunentzat eta euskaraz jardun nahi zutenentzat. Horren aurkako protesta garratza egin zuen Bitoriano Gandiagak behin baino gehiagotan bere poemetan, batez ere "Gizonaren adiskide Rafael Albertiri" izeneko poesian:

...Karidadea ere
euskararen aurka dago
(...)
Eta berrogei urtetan
karidadeari ez diot entzun
euskaraz egitekorik.
(...)
Karidadeak berriz,
euskara hil arte
ez du sosegurik

(...)

Baina justizia ez zuten
engainatu izan ahal
eta hil egin behar
izan zuten"³⁹.

1973an, urte hartako udaberrian egitekoa zen Probintziako Kapituluari begira, eta aurreko abenduan Loiolan egindako euskal Erlijiosoen jardunaldien ondorioz, fraide frantziskotar mordoskak egin zuen bilera berezia, Kapituluaren antolakuntza-batzordeak fraideei bidalitako galdeketeri erantzuna emateko⁴⁰. Batzarrak ateratako agiriak irauli egin zuen euskaraz mintzatzearen aurka erabilitako karitatearen arrazoibidea: "Gure frantziskotarren anaiartea Euskal Herrian jatorki bizitzeko premiazkoa iruditzen zaigu euskaltasuna eta hizkuntza-bitasunaren ofizialtasuna onartzea. Eta, horregatik, euskalduntasun hau gure anaidietan finkatzeari, egiatzko zuzentasun eta karidade-bidea dela derizkiogu"⁴¹.

Dena dela, anaiarteko karitate-batasunen kezka ia beti bizirik dago, komunitateetan eta Kapituluan euskararen aldeko neurriak hartu izan dituztenean: "Antes de pasar al capítulo de las votaciones se trató de quitar fuego al asunto, recomendando una actitud de escucha al Espíritu que evitara una ruptura fraternal pero que se abriera a las nuevas exigencias sociales que estamos viviendo", dio Arantzazuko komunitatean, 1979an (martxoaren 10ean) egindako Komentuko Kapilutuko aktak.

Euskararen aldeko eskabidea isilarazteko eta horren erabilera normaldua baztertzeko, euskara banaketa-zeinu eta gatazka-sortzailea dela argudiatu izan du hainbatek: politikan, gizartean, Eliz elkartean eta bereziki Erlijioso-komunitatean⁴². Alderantziz, ordea, euskaldun askotxo jabetuta dago, Euskararen biziraupena segurtatu eta horren berreskurapen eta normalkuntza osoa bideratu ezean, benetako bake sozialik nekez izango dela Euskal Herrian.

Karitatearena bezala, errespetuaren arrazoibidea erabili izan dute sarritan, euskaraz ez dakiten fraideen aurrean euskaraz hitz egitea gaitzesteko. Argumentu hori irauliz, honela zioen goian aipaturiko hainbat fraideren batzarrak (1973): "Euskaldunak ez direnak legezko den errespetoz begira bezate euskaldunak euskaraz mintzatzea" (6. or.). Arantzazuko Diskretorioak, berriz, fraideak euskaraz ikastera bultzatzen zituelarik, euskaldunei eta erdaldunei, bietakoei, eskatzen zien elkarrekiko errespetua, baina, dirudienez, gehiago erdaldunei: "Fomentar la euskaldunización, tratando de crear un ambiente de respeto entre los que saben el euskera y los que no lo saben, e ir hacia un mayor uso del euskera en la vida comunitaria. El uso que hoy de momento hacemos del euskera en la vida de co-

munidad es muy escaso" (1986-01-02ko bilerako akta, e) puntua).

Euskara erabiltzearen aurka ez egonik ere, horren errebindikazioa susmo txarrez eta uzkurtasunez ikusi izan dute maiz fraide batzuk, politika nahasten delakoan horretan, ondorioz euskara bera susmo txarreko bihurtuz. Behin baino gehiagotan aipaturiko 1960ko Kongresuan Benito Azkaratek fraide ez-apaizei –"ermanoei"– begira bere hitzalditxoa aurkeztu zuen, "El euskera entre nuestros Hermanos" gaiari buruzkoa. Horiei alde zuzenetik egindako galdeketa oinarritu zuen bere azalpena. Erantzunetako batean ba zegoen ohar hau: "Se resuelven todos estos problemas dejando políticas a un lado"⁴³. Susmo bera ageri da Celestino Zabalak, Kongresu berean emandako hitzaldian, Peña Ibáñezaren ahotan ipinitako hitzetan: "Y digo, no ya que debe ser tolerado [el euskara], sino que debe ser protegido y amparado como una reliquia maravillosa. Y que no debe consentirse más que le hagan sospechoso mezclándolo en las disputas de las banderías políticas"⁴⁴ –ez gara hemen "reliquia" delakoaren ideia horri buruz luzatuko–.

Ezaguna da, nola ezarritako egoera politikoaren –kasu honetan, hizkuntz politikaren– aurka asaldatzen denaren jarrera politikieriaz jotzen dutela sarritan, ezarritako egoeraren aldekoek; eta aldi berean, egoera horrekin bat datorrenaren jarrera, berriaz, "neutralizat" jotzen dutela.

3. KAPITULU PROBINTZIALETAKO ARRAZOIBIDEEN EBOLUZIOA

XX. mendeko azken 25 urteetako Kapitulu Probintzietako akta eta erabakietan beti ageri da euskarari buruzko punturen bat edo beste, 1973kotik hasi eta 2000koraino, hain zuzen ere. Bereziki garrantzikoak dira horiek Frantziskotar Probintziaren jarrera ofiziala agertzen dutelako. Erabaki horien taula sinoptikoa, 1994ko kapitulu artekoena, gora aipaturiko Paulo Agirrebaltzategiren idazlanaren barruan aurki daiteke⁴⁵. Geroko beste bi kapitulu erabakiak ere kontuan izanik, horietan emandako irizpideei buruzko irakurketa kritikoa besterik ez dugu eskainiko hemen Kapitulu Kapitulu –erabaki praktikoetan sartu gabe, beraz–; eta ondoren horietan agerturiko motibazioen taula sintetikoa eskainiko dugu, orain arteko arazoibideak ikuspegi ofizialek nolabait osatzeko. –Gogoan izan behar da, Kapituluetak Akta osoak liburu berezitan argitaratu izan dituela Frantziskotar Probintziak, 1994koak ezik, Frantziskotar Probintziako *Cantabria Franciscana* aldizkari ofizialean argitaratu baitzuten orduan (gainera azken Kapituluetan aparteko liburusketan argi-

taratu izan ditu beraietako "Erabakiak"). Akten argitalpen ofiziala aipatuko dugu hemen–.

3.1. KAPITULU PROBINTZIALETAKO ERABAKIAK ETA IRIZPIDEAK

1973.eko Kapitulu

Euskara ikastea, fraidegaien heziketaren helburuetako bat da.

"Que se considere una finalidad educativa la capacidad de entender, leer y hablar y escribir en euskera, para los nacidos dentro del País Vasco"⁴⁶. –Ohartzekoa da, "para los nacidos en el País Vasco" estaten duela hemen dokumentuak, horiek non bizi eta lana egingo duten kontuan izan gabe–. Heziketaren beraren helburua da euskara ikastea.

1973ko Kapitulu ofizialkidetzat aldarrikatu zuen Probintziak euskara, gatzelaniarekin batera; ez, ordea, eztabaida bizirik –aldika, dramatikorik– gabe; eztabaida horretantxe agertu zen, agertu ere, euskararen erabilera-normalkuntzaren aldeko eta kontrako arazoibide eta motibazioetako hainbat⁴⁷. Gerora euskarari buruz etorriko diren irizpide eta erabakiak ofizialkidetasunaren funtsezko printzipio horren gain ulertu behar dira.

1976.eko Kapitulu

Euskara ikastea, gizartean eta anaiartean txertatzeko bidea da.

"Para una mejor inserción en el ambiente externo e interno, a nivel individual y colectivo, se considera necesaria una capacitación en entender, leer, hablar y escribir en euskera, para los que quieren vivir en el País Vasco" ("Bilingüismo" saila, b-4.)⁴⁸. Aurreko "para los nacidos en el País Vasco" hura beste honetara etorri da: "para los que quieren vivir en el País Vasco". Aurreko irizpidea aldatu egin ote da? Badirudi haren osagarritzat har daitekeela, hura baino zabalagoa baita, alde batetik, berria, Euskal Herrian bizi nahi duten erdaldunak ere hartzen dituelako. Hemen ere euskara jakitearen helburua ez da zuzenean apostolutza, Euskal Herrian bizitzea baino –"bizi nahi izatea"–. Horregatik, eta ondorioz, hezkuntzan bertan da oso kontuan hartzekoa irizpide hori, fraidegaiak gerora Euskal Herrian bizitzeko asmoa izatera behintzat. "Inserción en el ambiente externo e interno" esatean, badirudi euskal gizartean eta komentuko anaiartean adierazi nahi duela.

1979.eko Kapitulu

Eliz ikasketak euskaraz egin fraidegaiak.

Aurreko kapituluarena berretsi zuen⁴⁹. Gainera fraidegai euskaldunek Eliz ikasketak osorik euskaraz

egin ahal izateko bideak irekitzeko eskatu zuen Kapituluak: “Ikasle euskaldunek bere Eliz ikasketak osorik euskaraz egin ahal ditzaten soluziorik egingarriena eta egokiena bilatzen ez dezatela etsi”⁵⁰; Euskara ikasgaitzat ezezik, ikasbidetzat ere hartuz, areagoko urratsa eman zuen, inkulturazioaren irizpidean: Fraidegaiak ez dute euskara eta euskal kultura ikasi behar bakarrik, euskaraz egin behar dituzte beren Eliz ikasketak osorik. Gainera hezkuntzarako euskalduntzeari buruz emandako irizpideak anaiarteko bizitzari begiratzen zioten besteak beste, ez apostolutzari edo inkulturazioari bakarrik⁵¹.

1982.eko Kapituluak

Euskara hobeto lantzea eta euskal kultura sakonago ezagutzeta.

Euskararen ofizialkidetasunaren irizpidea berretsi zuen, eta hori Probintziako Estatutueta eramatea erabaki, horrela balio juridikoa emanez. (“Probintziako Erregimena” saila, 5)⁵². Gainera fraideen euskalduntzeari buruz ari dela, euskal kulturari lotzen dio euskara: “Kapituluak Anaidiei eskatzen die, euskara hobeto jakin eta euskal kultura sakonago ezagutzeko bideak zehaztu ditzatela, anaien egoera reala eta dauden tokiko inguruak eskaintzen dituen posibilitateak kontuan izanez...” (“Euskalduntzeari buruz” saila, 27)⁵³. Euskal Herrian bizi nahi duten fraideen euskalduntzea norberaren kulturbarneratzearen baitan ikusten du, beraz.

1985.eko Kapituluak

Euskarazko otoitz-gai eta liburuak eratzea.

Estatutueta 2.2. artikulua gogoratu zuen (“Euskalduntzeari buruz” saila, 11)⁵⁴, eta aurreko kapitulu 27. puntua berretsi. 1979an Eliz ikasketak euskaraz eragiteko baliabideak jartzen saiatzeko eskabidea berrestearekin batera (“Euskalduntzeari buruz” saila, 11, c)⁵⁵, anaiarteak beren bizitzan euskaraz jardun ahal izateko –euskaraz otoitz egin ahal izateko– testuak eta materialak prestatzea eskatzen die Ministro probintzialari eta Definitorioari: “Anaidiei, bakar eta elkarte otoitzerako euskarazko material aberatsago eta ugariago eskaintzeko behar diren urratsak eman ditzala (“Euskalduntzeari buruz, 11, d)⁵⁶.

1988.eko Kapituluak

Inkulturazioa, herrian txertatzea, justizia eta bakea, anaien elkarrekiko begirunea eta anaiartekotasuna, fraideen euskalduntzearen abiapuntu dira.

“... kultureztatzearen (inkulturazioaren) eta herrian txertatzearen (insertatzearen) premiatasunei erantzuteko, justizia eta bakea efektiboak izan dai-

tezen eta anai guztiekiko begirunea benetan elkarren artekoa eta senidetasunezkoa izaten laguntzeko, ondorengo akordio hauk arreta berrituz hartzea eskatzen du” (“Probintziako Eskualdeak” saila, 3; eta ondoren datoz euskara sustatzeko neurriak)⁵⁷. Printzipio beretsuak erabiltzen ditu fraidegaien euskalduntzea bultzatzeko: “Heziketaren arduradunei eskatzen die, orain hurrengo Kapituluako elebitasunari buruzko Erabakiak berronetsiz (ikus gorako 3. Akordioa) eta fedearen kulturatzearekin (inkulturazioa) eta gure artean justizia eta bakea bultzatzearekin daukaten zerikusia dela-eta, estudia dezatela gure kandidatuak euskalduntzen nola lagundu eta praktikan nola jarri” (“Heziketa” saila, 18)⁵⁸. Badi-rudi lehen testuan, fraideei buruz oro har ari delarik, fraideen beraien “kultureztatzeaz” diharduela; fraidegai ikasleei begira, berriz, “fedearen kulturatzea” esplizitatzen du⁵⁹. Gainera Estatutueta 2.2. artikuluan Probintziaren elebitasunari buruzkoak gogoratu zituen berriro (“Probintziako Eskualdeak” saila, 3, a)⁶⁰. Lehen aldiz, beraz, Euskal Herriko fraideen euskalduntzea justizi eta bake-arazotzat hartzen du, inkulturazioaren eta anaiarteko bizitzaren eskakizun izatearekin batera⁶¹.

1991.eko Kapituluak

Justizia eta bakea sustatzea da fraidegaiak euskalduntzea.

Hezkuntza eta ikasketak sailean aurreko kapituluak errepikatzen du, justizia eta bakea sustatzearen arrazoiak berretsiz: “Hezieraren arduradunei eskatzen die, fedearen inkulturapenari eta gure artean justizia eta bakea sustatzeari dagozkien arrazoiengatik, azter dezatela fraidegaien euskalduntzea nola bultzatu eta nola burutu” (“Hezkuntza eta ikasketak” saila, 17)⁶². Euskalduntzeari buruzko erabakien atala desagertu egin zen Kapitulu honetan; zergatik, jakin ez. Bestalde, “Ebanjelizatzea” sailean lehen aldiz aipatzen du Kapituluak “inkulturazioaren” gaia⁶³.

1994.eko Kapituluak

Fedearen inkulturazioa, justizia eta bakea; gizartean eta anaiartean txertatzea.

Aurreko bi kapitulueta 2.2. artikulua gogoratu zuen fraidegaien heziketari buruz (“Hezkuntza eta ikasketak” saila, 17)⁶⁴. Bestalde, Fraideen euskalduntzeari buruz Probintziako Estatutu partikularretan dagoeneko sartuta dagoen artikulua gogoratzen du “kanpo eta barne giroan hobeto txertatzeko”: “Kapituluak oroitarazten die anaiei, Estatutu partikularretan inkulturazioari buruz erabakitakoaren balioa eta gaurkototasuna: batez ere atal honetan: “Bakarka eta talde bezala kanpo eta barne giroan hobeto txertatu ahal izateko, euskal

eskualdean bizi direnentzat beharrezko jotzen da euskaraz ulertu, irakurri, hitzegin eta idazteko gai bihurtzea". Horregatik eskatzen die ez dezatela etsi erabaki hori bideratzeko ahaleginean, berak bizi diren herriaren kulturari hobeto itsasteko" ("Justizia eta Bakea" saila, VII, 36)⁶⁵. "Kanpo eta barne giroan txertatzea" esatean, 1976ko erdarazko formula bera dago itzulita ("en el ambiente externo e interno"). Dena dela, irizpide eta printzipio hori formulatu zuenetik ia 20 urte igaro ondoren, eta 1982ko Kapituluaren Probintziako Estatutuaren sartzea erabaki zuenetik beste 12 urte igaro ondoren, berriro gauza bera errepikatzen etorri beharra, ez dirudi seinale ona: Fraideen euskalduntzeari buruzko irizpidea eta Estatutuaren artikulua betearaztea nekeza gertatzen ari zela esan nahi du, alegia.

1997.eko Kapituluak

Euskaraz bizi, inkulturazioaren eta ebanjelizazioaren eskakizunei erantzunez.

Fraidegaien heziketaren sailean aurreko bi kapituluak esandakoa jasotzen du, fraidegaien euskalduntzea dela eta ("Hezkuntza eta Ikasketak" saila, 12)⁶⁶. Justizia eta Bakea sailean, berriz, kontzeptu berri bat proposatzen du, lehenbizikoz, ez anaia euskaldun banakoei zuzendua, anaiarte euskaldunetara baizik: "euskaraz bizitzea"; eta hori "inkulturazioaren eta ebanjelizazioaren eskakizunei erantzunez", gainera: "Kapituluak bultzatzen ditu, Anaidi euskaldunek, hala ahal denean, 'euskaraz bizitzea' errazteko burutu ditzaketek ekimenak" ("Justizia eta Bakea" saila, 28)⁶⁷. Euskaraz ikaste edota euskara erabiltzetik oso harantza doa 'euskaraz bizitzea' kontzeptua. Azken urteotan euskararen soziolinguistikari eta, azkotxo erabili dute hori normal-kuntza-plangintzen hizkeran.

2000.eko Kapituluak

Euskaraz bizi Ebanjelioa inkulturatzeko – Elebitasuna.

Aurreko hiru kapituluaren ideia bera erabili zuen euskalduntzeari buruz Heziketako sailak, fedearen inkulturazioan eta justizia eta bakean oinarritua: "Kapituluak premiaz ditu heziera-arduradunak, azter dezatela gure fraidegaien euskalduntzea mesedetu eta gauzatzeko era; horretarako arrazoia, fedearen inkulturazioa da, baita justizia eta bakea gure artean sustatzea ere" ("Hezkuntza eta ikasketak" saila, 11 a)⁶⁸. "Euskaraz bizitzearen" ideia jaso zuen berriro Kapituluak, Euskal Herrian bizi diren anaiartei zuzendua: "Kapituluak nahi du, Euskal Herrian bizi diren anaiarteak saia daitezela, ahal den gehien, beren bizitza euskaraz egiten, esku artean daramaten Berri ona inkulturatu beharrek sentibera jokatzu" ("Justizia eta Bakea"

saila, 27 a)⁶⁹. Aurreko "Ebanjelizazioaren eta inkulturazioaren eskakizunei erantzunez" esaldia lauso samarra bazen, oraingoan honetara interpretatu behar dela dirudi "Berri ona inkulturatu beharra" delakoa: hots, fraideen anaiarte euskaraz bizitzea Ebanjelioaren inkulturazioaren testigutza dela Euskal Herrian. Aurrekoan "anaidi [anaiarte] euskaldunak" (=fraternidades vascas) esaten zuen lekuan "Euskal Herrian bizi diren anaiarteak" dio oraingoan (=fraternidades que viven en la Zona Vasca)⁷⁰: agian ez dago alde semantiko handirik, gaztelaniarazko bi esamoldeen artean.

Badirudi horren aurka edo, egon daitekeela jarraian dakarren puntua: "Kapituluak gonbidatzen ditu anaiarteak eta Probintzia, zailtasun gaindiezinen –[gaztelaniarazko "inevitables", hori baino askoz bigunagoa da]– aurrean, argi eta garbi planteatu dezatela bilinguismoari irtenbide zuzena eman beharra, tolerantziaz, askatasunez, elkarri entzunez eta elkarrekin negoziatuz" ("Justizia eta Bakea" saila, 28)⁷¹. "Bizitza ahal den gehien euskaraz egitea" eta "elebitasuna" ez al daude aurrez aurre? Nahiz eta bata bestearen ondoan egon bi puntuak, agian bakoitzak kezka ezberdinari erantzuten dio.

Azken batez, "euskaraz bizitzearen" helburu ideala ipinita ere, Arantzazuko Frantziskotar Probintziak oraindik benetan gauzatu gabe dauka seguruenik, 27 urte lehenago aldarrikaturiko euskararen ofizialtasunaren, beraz, elebitasunaren, arazo erreala, Probintziaren mailan eta anaiarteetan. Horri erantzuten dio seguruenik 28. puntuak.

Kapituluen ibilbide hau egin ondoren, puntu bategatik harritu gaitu bereziki: Inoiz ez duela Kapitulu probintzialak fraideen euskalduntzearen ez eta inkulturazioaren gaia erabili, Ebanjelizazio eta apostoluzari buruz mintzatzean. 1991. urteko Kapituluak hasita, azken lau Kapituluaren Ebanjelizazioak sail berezia eduki zuen erabakietan. Lehenengo urtean aipatuta dago "kristau fedearen inkulturapena" –ez fraideen euskalduntzearena, ez eta horien inkulturazioarena ere–. 1997ko urteko Kapituluaren Idazkari-tzak erabiliko dituen aztergaien artean dago "insertzio eta inkulturazioa" (16. puntua)⁷²; 2000. urtekoan ez da horrelakorik ageri. Zer adierazten du horrek? Fraideen euskalduntzearen gaiari dagokionez behintzat, horren helburu pastoral-instrumentala –edo pastoralista– guztiz kanpo egon dela. Kapituluak fedearen inkulturazioaz mintzatu dira, eta fraideen inkulturazioaz, baina ez fraideek euskara ikasi beharrez apostoluzan euskara erabili ahal izateko.

3.2. HELBURUAK ETA MOTIBAZIOAK

Erabaki eta irizpideetan normalean horien helburuak eta motibazioak adierazi izan dituzte Ka-

pitulu probintziales. Euskalduntzearen gaia aberastuz joan da urteetan barna, eta kapituluz kapitulu: Ez da, beraz, euskara ikastea (edo hobeto ikastea), euskal kultura ezagutzea ere bada hori; eta inkulturazioa da (norberarena eta anaiartearena, fedearena, Ebanjelioarena). Dimentsio eta ikuspegi guzti horietatik ikusi behar ditugu, beraz, euskalduntzearen helburu eta motibazioak.

Sarritan ez da erraza helburuak eta motibazioak argi eta garbi bereizten. Dena dela, bereizi egin ditugu: helburuak multzoan, nolabait kapituluetan oro har ageri direnak, guztiak, bateratuz; motibazioak, berriz, sailkatu egin ditugu, horietako bakoitza agertzen den kapitulu edo urtea parentesi artean seinalatuz.

3.2.1. Helburuak

Modu mailakatuan (apaletatik handiagoetara) ordenatu ditugu helburuok; nolabait behintzat ageri da horrelako progresio-modua Kapituluetan; baina ez guztiz definitua Kapitulu Kapitulu edo hiru urtez hiru urte.

- Euskal Herrian jaiok (Euskal Herrian bizitze-koek) euskaraz ikastea (euskaraz ulertu, irakurri, hitz egin eta idazteko gai izatea).
- Euskara hobeto lantzearekin batera euskal kultura sakonago ezagutzea.
- Ikasle euskaldunek beren Eliz ikasketak osorik euskaraz egitea
- Bakarkako eta anaiarteko otoitzak euskaraz egitea
- Euskal Herriko Fraidegaiak euskalduntzea
- Fraide banakoaren eta anaiartearen inkulturazioa (kanpo- eta barne-giroan txertatzea).
- Euskal Herriko Anaiarteak euskaraz bizitzea.

3.2.2. Motibazioak

Helburuak indartzeko arrazoiak deitzen ditugu motibazioak, eta Kapituluaren erabaki eta irizpideetan sarritan daude horrelako motibazioak adierazita, baina ez beti. Bestalde, helburuak bezala, motibazioen batzuk ere errepikatuta ageri dira urte urte sarritan, eta batzutan pilatuta ere bai erabakiren baten euskarritzat. Hori kontuan izanik, Kapitulu Kapitulu daude sailkaturik motibazioak.

1. Motibazio esplizitorik gabe ageri da euskara ikasteko helburua; bere baitan du horrek motibazioa: “finalidad educativa” (1973).
2. Gizartean eta anaiartean, norbera eta anaiarte, hobeto txertatzea (1976).
3. Fraidea gizartean eta anaiartean hobeto txertatzea; fraidegaia euskaraz hezitzea (1979).

4. Norbera euskal kulturaren kulturbarneratzea (1982, 1985).
5. Herrian txertatzea eta inkulturazioa: biak dira motibazio (1988, 1994)⁷³.
6. Anaiarteko begirunea eta anaiartekotasuna sustatzea (1988).
7. Benetako justizia eta bakea sustatzea (1988, 1991, 1997, 2000).
8. Ebanjelioaren eta Fedearen inkulturazioa (1988, 1997, 2000).

Goiago esan dugunez, 1973-2000 bitarteko urteotako Kapitulu probintziales ez da zuzenean euskara ikasi edo erabiltzearen aldeko arrazoibide pastoral-instrumentalik ageri. Are harriagarriagoa gertatzen da hori, 1973ko Kapitulu delako, hain zuzen ere, Antonio Eguíluz bisitariaren ohar hura: “Es necesario y urgente una planificación del apostolado especializado en vascuence, sirviéndose de este ancestral instrumento cultural para penetrar en las masas, y no dejando que la lengua vasca sirva sólo para un desarrollo de cultura laical”⁷⁴.

Orain arte agerturiko arrazoibide ugariak –eta aberatsak–, fraide banakoaren eta Kapituluaren, kontuan izanik, argi geratzen da, euskara ikasi, erabili eta normaltzeko arrazoibide pastoral-instrumentaletik askoz harantza doazela horiek. Arrazoibide hori nagusienetarikoa eta zabalduenetarikoa izan bada ere, fraideak horretan geratu direla esatea ez da zuzena eta ez da egia.

Dena dela, fraideen edo fraidegarien “euskalduntzeko” erabaki eta irizpideak Kapitulu Kapitulu behin eta berriro berri, areagotu eta zabaldu izanak aditzera ematen du, ez zirela horiek ondo betetzen, edota horiek betetzeko zailtasunak nagusitzen zirela.

4. ARRAZOIBIDEAK ETA MOTIBAZIOAK: IKUSPEGIEN TIPOLOGIA

Soziolinguistek eta psikolinguistek, beren arteko analisi eta terminologi ezberdintasun eta guzti, honako tipo edo orientazio nagusiotara ekarri ohi dituzte, oro har “bigarren” hizkuntza ikasi edo erabiltzeko motibazioak; beretsuak aipatu ohi dituzte Euskal Herrian euskara ez dakitenek hori ikastera bultzatzen dituzten motibazioen aztertzaileek⁷⁵. Banaketa hori baliagarri izan dakiguke orain arteko bidean aurkituriko arrazoibideak nolabaiteko eske- ma sintetikorik ekarri nahi ditugun honetan:

1. *Tresna-motibazioa (edo pragmatikoa)*: Hizkuntzaz beraz kanpoko zerbait lortzeko tresna edo baliabidetzat hartzen da hizkuntza:

lanpostua, kategoria soziala, turismoa, produktuen salmenta, arrakasta politikoa, etab.

2. *Integrazio-motibazioa*: Hizkuntz taldean norbera sartzeko eta bertan integratzeko bidez hartzen da orduan hizkuntza, taldearekiko nolabaiteko identifikazio-bidetzat.
3. *Komunikazio-motibazioa*: Norberaren hizkuntz komunitateaz bestelako taldekoekin komunikatzeko baliabidetzat hartzen da "bigarren" hizkuntza.
4. *Garapen pertsonalaren motibazioa*: Norbere burua jatzeko edota bestelako helburu pertsonalak egokiago eta errazago lortzeko baliabidetzat hartzen da hizkuntza ikastea⁷⁶.
5. *Sinbolo-motibazioa*: Norbere herriaren edo taldearen, nahiz elite sozialaren hizkuntza delako ikasten edo erabiltzen da "bigarren" hizkuntza (honen barruan kokatzen da motibazio etno-kulturala deitu ohi dutena).

Horietako zenbait kontzeptu agertua zaigu orain arteko azterketan. Baina, berehala ikusiko dugunez, kategoria horien azpian dauden motibazio konkretuek konnotazio aski berezia hartzen dute erlijioso-bizitzatik eta apostolutza-lanetik begiraturik. Goian aztertu ditugun arrazoibideak eta motibazioak ez dira gauza bera, baina motibazioak suspertzera edota horiek justifikatzera eta indartzera doaz arrazoibideak.

Soziolinguistok "bigarren" hizkuntzaz ari dira, hau da norberaren ama-hizkuntza ez denaz. Kantabriako (Arantzazuko) Probintziako frantziskotar askorentzat –gehien-gehientzat–, ordea, lehen hizkuntza, ama-hizkuntza izan da euskara. Baina erdararen eta euskararen arteko egoera desorekatua –erdara ofizial eta nagusia, eta euskara ez-ofizial eta minorizatua– eta diglosikoa izan delarik, lehen hizkuntza izanik ere horientzat euskara, "bigarren mailako" bihurtuta egon zen XX. mendean fraideen artean. Kontradikzio hori argitzeko balio digu Txepetxek, oharrean aipaturiko liburuan ematen digun bereizkuntzak, hizkuntza bakoitz eta berberaren ikasketa "primario" eta "sekundarioaren" artekoak, lehen hizkuntzaren eta bigarren hizkuntzaren arteko bereizketa nolabait gainditzen duenak. Izan ere, Euskal Herrian oro har, eta frantziskotarren artean ere bai neurri handi batez, euskararen ikasketa primario edo "naturalak" ez zuen eduki zegokiokkeen ikasketa sekundario "erreflexuaren" jarraipenik, eta erdararen –gaztelaniaren– ikasketa sekundarioak gainditu edota ordezkatu egin zuen euskara.

Hori argitu ondoren, pasa gaitezke orain arte agerturiko arrazoibideak –eta motibazioak– nola "egokitzen" edo "desegokitzen" zaien aurreko sailkapen eta tipologia horri.

4.1. TRESNA-BALIOA:

EUSKARA, APOSTOLUTZAKO HIZKUNTZA

Aipaturiko liburuetan normalean bigarren hizkuntza ikasteko –eta hizkuntzaren ikasketa sekundarioa egiteko– erabili ohi diren balorazio edo arrazoibide instrumental eta pragmatikoak ez dira ageri frantziskotarren artean euskara ikasteari buruz jardutean; lanpostua edota irabazi ekonomiko-komertzialak edota arrakasta sozial edo politikoa lortzeko euskara ikastea edo erabiltzea frantziskotarren ikuspegitik kanpo geratu dira. –Misiotara joan direnean sarritan misio-herriaren hizkuntza ikasi behar izan dute, misiolaritza, nolabaiteko lanpostu berria, egoki bete ahal izateko; baina Euskal Herriaren barruan nagusiek fraideei bizileku eta lanleku berrien bat seinalatzean, inoiz ezarri ote zaie euskara ikastearen baldintza?–.

Euskara ikasteko arrazoibidetan "arrakastaz" ari izan badira, euskaldunen arteko apostolutzan euskara erabiltzeak handi dezakeen arrakastaz ari izan dira, fededunak erakartzeko edo horiengara hurbiltzeko baliagarria delako.

Euskara ezagutzea beharrezkoa da apostolutzan jende euskaldunengana iristeko⁷⁷. Esana dugunez, motibazio horixe erabili izan zuten gehienbat frantziskotarrek XX. mendean, apostolutzaren egokitasunari berari begira eta horretarako fraide eta apaizgaien prestakuntzari begira. Dena dela, fraidearen apostolutza, eta batez ere predikua, haren eta herritarren arteko komunikazio-fenomenotzat hartzen badugu, orduan apostolutzarako euskara ikastea ez litzateke hizkuntzaz kanpoko helbururen baterako ikastea, hizkuntza bera funtsean eta definizioz komunikazio-sistema edo tresna denez.

Hala ere, fraide euskaldunarentzat euskara ikasteko argumentu bakarra apostolutzarako baliabidea izatea ipintzen baldin bada, eta bestelako interesik ez baldin badu horrek, orduan badirudi hitz egin daitekeela euskararen erabilera "instrumental" soilaz⁷⁸.

4.2. INTEGRAZIO-BALIOA:

EUSKARA, INTEGRAZIO SOZIALERAKO BIDEA

Bi kontzeptu-motibazio nagusi agertu izan dira: frantziskotarren gizartratzea, "insertzioa" Euskal Herriko ingurune kultural eta sozialean nahiz anaiartean. Honela zioen 1976ko Kapitulu probintzialak, goian aipaturiko erabakia berriro gogortuz: "Para una mejor *inserción* en el ambiente externo e interno, a nivel individual y colectivo, se considera necesaria una capacitación en entender, leer, hablar y escribir en euskera, para los que quieren vivir en el País Vasco". Paragrafo hau gero Probintziako Estatutuetan sartu zuten 1982an⁷⁹.

Idea hori berezikiago 'inkulturazioa' kontzeptuaren bidez agertu izan da: hau da, fraide bakoitza eta fraide-bizitza bertako kulturaz jaszea. Hala ere, Ebanjelioa eta fedea Herri bakoitzeko hizkuntzan eta kulturaren mamitu eta adierazteari buruz erabili izan dute bereziki 'inkulturazioa'. Goian esanda dagoenez, ikuspegi horrek gainditu egiten du euskararen lehen motibazio pastoral-instrumentala.

Arrazoiketa sozialari inoiz interpretazio teologiko-pastorala eman izan diote, "garaien zeinutzat" hartuz. Horrela agertu zen eskabidea 1973ko kapitularako, Zelestino Solagurennek bere txostenean jaso zuenez: "En la formación se tengan en cuenta la lengua y la cultura vascas, como exigencia de los signos de los tiempos y de cara al apostolado ejercido por nuestros religiosos en la zona vasca". Oso adierazgarria da hori, euskararen aldeko mugimendu sozialari berari balio teologikoa ematen diolako, eskakizun pastoral izateaz gain, edota horren oinarritzat.

1972an egin zuten Euskal Herriko Erlijiosoen I. Batzarrea Loiolan. Sailez sail emandako ondorioetan ez da euskarari buruzko balorazio edo hori erabiltzeko motibazio edo arrazoibiderik ageri zuzenean. Baina bada puntu bat, irakaskuntzaren saileko 1.a, oso adierazgarria, erlijiosoen ikastetxeetan euskara eta euskal kulturarekiko maitasuna zabaltea obligaziokotzat jotzen baitu⁸⁰.

Integrazioaren motibazioa oinarri etikoan oinarritzen dute hainbat aldiz: Euskara lantzea beharrezkoa da bakearen eta elkartasunaren izenean, edota justiziazkoa, eta bakebidea, horrekin batera.

4.3. KOMUNIKAZIO-BALIOA:

EUSKARA, KOMUNIKAZIO-BALIABIDEA

Luis Villasante frantziskotarrak funts-funtsean adierazpen-tresnatzat definitzen zuen hizkuntza, komunikazio-tresnatzat. Eta hortik begiratuta, euskara apostolutza-komunikaziorako ikastea ez dirudi berez hizkuntzaren erabilera instrumentalista denik, hizkuntzaz kanpoko helburutarako erabiltzea, alegia, gorago adierazi dugunez. Baina komunikazio-tresna soiltzat hartzen denean hizkuntza, eta euskal fraideek euskaldunentzako apostolutzarako baliabidetzat bakarrik hartzen badute euskara, beren arteko bizitzan, eta herritarrekiko bestelako harremanetan ere, erdara erabiliz, orduan ez diote beren, entzuleen eta euskaldun komunitatearen ama-hizkuntzari bestelako erabilera-baliorik ematen, eta ez dute aintzat hartzen ez beren euskaldun burua, ez entzule euskaldunak eta ez euskalkunen komunitatea. Ondorioz, honako salakuntza hau erraza dela dirudi: hizkuntzaren erabilera instrumentalista, edo gutxienez, guztiz pragmatikoa egitearena, eta, haraxeago, erabilera oportunistak eta prosetilistarena.

Oro har, horrelako jarrera esplizitorik ez dugu aurkitu XX. mendeko frantziskotarren pentsabidea aztertzean, ildo horretako adierazpenen bat edo beste agertu baldin bada ere. Alderantziz, eta apostolutzarako tresnatzat euskara ikasteko argumentuak garrantzi handia, eta seguruenik nagusitasuna, eduki baldin ba zuen ere, bestelako balioztapen eta argumentu hainbaten artean aurkitu dugu, askotan behintzat. Gainera, ikusi dugunez, mendeko azken 27 urtetako Kapitulu probintzialek fraideen euskalduntzeari buruz irizpideak eta erabakiak ematean, apostolutzako komunikazio-tresnaren ideia ia aipatu ere ez zuten egin, modu esplizitoz behintzat.

Bestalde, euskara ikasi, landu eta erabiltzearen motibaziotzat fraideen anaiartekotasuna, batasuna eta bakea erabiltzen dutenean, komunikazio-balorazioa ematen diote euskarari funtsean. Ahaztu gabe, hala ere, fraidegai edo fraideen artean euskara erabiltzea debekatuta ere egon zela, edota susmo txarren pean egon zela, eta inkomunikazio-hesi ere izan zela, komunikazio-zubia izan beharrean.

4.4. GARAPEN PERTSONALERAKO BALIOA

Ignazio Omaetxebarriak aztertu eta nabamendu zuen batez ere, Hizkuntz Antropologiatik begiratuta, euskara ikasi, landu eta sakontzearen balioa euskaldunarentzat, bere adierazpen-gaitasunaren eta bere nortasunaren garapenerako baliozkoa duelako hori.

Fraideen euskalduntzea norberaren euskal inkulturazio osoaren baitan ipintzeak (Kapitulu probintzialetan bereziki), nortasunaren garapena bilatzen duela esan daiteke. Bitoriano Gandiagaren pentsabide eta sentieran garbi dago, bere nortasunaren adierazpen eta garapentzat hartzen zuela euskaraz mintzatu eta idaztea, bere euskal herriaren identifikatzearekin batera.

Euskaldunaren hizkuntz identitatearen gaia, eta horren defentsa, argumentazio etikoaren bidez agertu zen bereziki XX. mendeko frantziskotarren pentsabidean: hau da, euskaldunen hizkuntz eskubideak, eta bereziki Elizaren aldetik euskarazko zerbitzuak edukitzeko eskubidea, aldarrikatzean.

Euskaldunen hizkuntz identitate kolektikoaren gaia eta defentsa sutsua, berriz, Gandiagaren 1960ko Kongresuko hitzaldian eta Eujenio Agirretxeren 1963ko Euskalzaleen Biltzarreko hitzaldian aurkitu dugu batez ere, bietan ere Bibliaren, Aita santuen eta bestelako adituen testuak erabilia.

4.5. SINBOLO-BALIOA:

EUSKARA, EUSKAL HERRIAREN HIZKUNTZA BEREZIA

Motibazio hau ez dugu ia aurkitu XX. mendeko frantziskotarren arteko pentsabidean, nahiz eta se-

guruenik fraide euskaldun eta euskaltzaleek beren barnean eraman sarritan hori ere. Dena dela, hizkuntzaren balioztapen sinboliko horretakoa izan daiteke 1960ko Kongresuko Batzorde antolatzaileak Aktak aurkeztean idatzitakoa: "Este país, que conserva como uno de sus *valores* más apreciados el euskera"⁸¹. Era berean, eremu sinbolikoan dabilera dirudi I. Omaetxebarria, euskara Europako hizkuntza zaharrena izatea balioztatzen duenean. A. Baertelen Durangoko hitzaldiko euskararen gorespun apologetikoa ere motibazio sinbolikoaren barruan sar daiteke agian.

4.6. MOTIBAZIO ETIKOA ETA TEOLOGIKOA

Fraide Frantziskotarrek beren euskalduntzearen alde erabilitako motibazioak soziolinguisten eske-men barruan nolabait egokitu ondoren, ezin dugu ahortzi, aurreko bost sail horietatik kanpo geratzen den baina fraideentzat garrantzirik handienetakoa duen motibazio teologikoaren saila, motibazio etikoarekin batera.

Fraideen zerbitzu liturgiko eta apostolikoaren hartzaile euskaldunek hori euskaraz hartzeko duten eskubidea, eta, ondorioz, fraideak euskara ikasi eta lantzeko duen eginbidea, motibazio "instrumentaletan" sar daiteke agian, baina fraideentzat eduki etiko-teologiko handia du. Era berean, euskara ikasi eta erabiltzeko anaiarteko batasunaren, bakearen, errespetuaren eta justiziaren kontzeptuak, guztiak etiko-moralak dira.

Goiago aipatuak ditugu Bitoriano Gandiagak eta Eujenio Agirretxek hitzaldietan ekarritako motibazioak, Bibliatik eta Aita santuen dokumentuetatik jasoak: gehienek konnotazio moral-teologikoa dute.

Karmelo Iturriak, Orixeren artikulua aipatu eta irakurritz zera zioen 1960ko Kongresuko bere hitzaldian: "Ezin ukatu eskoletan-da erderaz bakarrik egiteak kalte aundia dakarkiola umien euskerari. Ta emen batez ere Euskalerrian dauden monjen kolegioak eta eskolak aipatu behar dira. Euskeraren ta Euskalerraren kontra ez ezik, -ta au nik esana dagizadiaren kontra, gizabidearen kontra, zibilizazioaren kontra eta, ia-ia esango nuke, Espiritu Santuaren kontra ikaragarritzko pekatuak egiten ari dira"⁸².

Bekatuaren ideia erabili izan du Eujenio Agirretxek, haur euskaldunari otoitzak erdaraz irakastea gaitzesteko; baina, modu positiboagoz, balio teologikoa eman izan dio euskaldunentzat euskarazko zerbitzu liturgiko eta apostolikoa eskaintzeari: hots, kristautasunak sagaratu egiten duela erabiltzen duen hizkuntza.

Goiago aipatu dugu, era berean, nola euskara ikasteko eta erabiltzeko arrazoi sozialari interpreta-

zio teologikoa eman izan zion 1973ko Kapitulu probintzialak, "garaien zantzutat" irakurritz euskararen aldeko mugimendu soziala. Kontzeptu teologikoa bera erabili zuen Arantzazuko Komentuko Batzar edo Kapituluetakoa batek ere 1979an.

Azkenik, fedearen eta Ebanjelioaren inkulturazioaren gai guztiz teologikoaren baitan ipintzeak fraidearen euskalduntze eta inkulturazioaren eta euskararen erabileraren motibazioa, erabat pentsabide teologikoaren mailan jartzen gaitu. Motibazio horixe da, izan ere, Arantzazuko Frantziskotar Probintziaren XX. mendeko azken Kapituluetan gehienbat erabilitakoa. Euskaraz bizi diren Euskal Herriko fraideen anaiarteak fraideen eta erlijiosoen inkulturazioaren motibazioa betetzen dute; baina, azken batez, Ebanjelioaren eta kristau-fedearen euskal inkulturazioaren zeinu eta lekuko bihurtzen dira. Horrela irakurri behar direla dirudi 2000. urteko Kapitulu probintzialaren erabakietako 11-a eta 27-a puntuak.

5. EUSKARAREN 'NORMALKUNTZA' GORA, 'NORMALKUNTZA' BEHERA

Hasierako titulura itzuli behar dugu. 'Normalkuntza' hitza ez dugu alde zuzenik definitu nahi izan, azterketa honetan agertu diren iritzi-emaile bakoitzari nolabait eginkizun hori utziz, nor bere pentsaeraren atzean euskararen normalkuntza (ezagutzan, erabileran) nola ulertzen zuen modu inplizituz behintzat agertuko zizulakoan. Aztertuz gero, aurkitu ahal izango genuke bakoitzaren ideia.

Hasiera hartan ohartarazi dugunez, euskararen "status" edo erabileraren normalkuntzaz jardun gara, ez hizkuntzaren beraren (gramatikaren, morfologiaren, lexikoaren, etab.en) arautzeaz, gaurko erabilerarako egokitu beharrak eragindakoaz⁸³. "Euskararen erabilera arauzkotzea"⁸⁴, normalkuntza (=normalización de uso) hitza erabili izan dute, agintari publikoek horri begira ezarri ohi dituzten lege, dekretu edo bestelako arauak ematea adierazteko.

Baina euskararen berreskurapen eta erabilerarako plangintza lanetan dihardutenek beste eratara erabili izan dute 'normalkuntza' hitza: hots, euskararen erabilera 'normal' bihurtzea, edozein hizkuntzari berez dagozkion funtzioak betearaziz. Jakina, "funtzionalizazio" horrek ere badu zerikusirik erabilera lege arautzearekin; honetarako baita hizkuntza gutxiaren aldeko politika, horri gizaratean eta kulturaren dagozkion funtzioak betearazteko.

Baina oso lausoa eta aldakorra gertatzen da 'normalkuntza' hitzaren hirugarren esanahi hori Soziolinguistikarentzat, guztiz erlatiboa delako: hau da, bakoitzak bere erara juzgatzen duelako zein

den hizkuntza jakin baten erabilera 'normala', garai, leku, situazio eta bestelako baldintzei dagokiena. Batentzat anormalena dena, bestearentzat normala gertatzen da nonbait. XX. mendean fraide frantziskotarren artean agertu ziren normalkuntzamailla nagusiren batzuk tipifikatuko ditugu, tartean bestelako kontzeptu eta maila ugari egon daitekeela jakinez.

5.1. NORMALKUNTZA: EUSKARAREN HERIOTZA?

Normaltzat ezezik desiragarritzat jotzen zuen euskararen heriotza euskal herritar ospetsu batek, Miguel de Unamunok, Villasantatek berak gogoratzen digunez⁸⁵. Gauza beretsua uste zuen nonbait Kantabriako Probintziara 1943an Galiziatik Bisitari ofizial etorri zen Francisco Aldegunde fraideak, Arantzazuko Teologiako eta Erriberriko Filosofiako fraide ikasleen artean euskaraz mintzatzea debekatzearekin batera, apostolutzarako horiek euskara ikasteko eskolaren batzuk edukitzea gaitzerdizat edo onartzen zuenean: "como todavía el euskera es necesario para el Apostolado". Harentzat euskara hiltzea zen normala⁸⁶. Kontraesanekoa da hemen 'normalkuntza' hitza, azken batez euskararen ordezkapena esan nahi baitu, erdarak ordezkatzeari; soziolinguistikan, ostera, antitetikoak dira 'hizkuntz normalkuntza' eta 'hizkuntz ordezkapena' kontzeptuak.

Euskararen erabilera instrumental hori "gaitzerdizat" hartzen zutenekin aski hurbilekoak ziren euskara ikergai soiltzat hartzen zutenak ere. Euskararen ikerketa egin, erdaraz egingo zuten, jakina, euskara ezin baitzitekeen ikerketa-tresna izan. Askorentzat gainera, hizkuntza hila egokiagoa, hizkuntza bizia baino, ikerketa filologikorako gaitzat.

5.2. NORMALKUNTZA: EUSKARA, ZERBITZU-HIZKUNTZA

Europar Batasunean hizkuntza batzuk ofizialak dira, beste batzuk ez. Ofizialak direnen artean ere badira "zerbitzu-hizkuntzak" eta "lan-hizkuntzak". Azken hauek dira EUko erakundeetako barruko harremanetan eta dokumentu-produkziorako erabiltzen dituztenak; "zerbitzu-hizkuntzak", ostera, herritarren informaziorako bakarrik erabiltzen dituzte, erakundeetan "lan-hizkuntzetan" produzituriko informazioa horietara itzuliz.

"Zerbitzu-hizkuntzaren" kontzeptuak funtzionatu izan du sarritan elizgizonen eta fraide frantziskotarren artean, XX. mendean bertan. Euskara kanpokoentzako, herritarrentzako, euskaldun fededuentzako hizkuntza zen, horiei predikua eta bestelako "zerbitzu" pastoralak eskaintzeko. Baina fraideen arteko barruko bizitzan erdara zen ofiziala eta

gutziz nagusia; gehienik ere fraideren batzuren lagunarteko harremanetan erabiltzekoa zen, ez besterik.

Euskararen normalkuntza, beraz, euskaldun fededuntzako "zerbitzu-hizkuntza" (prediku- eta aitor-tza-hizkuntza, funtsean) izateko egokitzean, eta eginkizun horietarako erabiltzean geratzen zen, bestelako eginkizun apartekorik gabe. Helburu horri begira ikasi behar zuten fraidegaiek euskara.

5.3. NORMALKUNTZA:

EUSKARA, ANAIARTEKO OTOITZ-HIZKUNTZA

Elkarteko edo anaiarteko otoitza –liturgikoa edo debozioskoa– frantziskotar komunitateen bizitzako adierazpiderik nagusienetakoa da. Horretarako zein hizkuntza erabiltzen den, garrantzi handia du horrek, mikro-soziolinguistikaren ikuspegitik.

Euskara eliztarrentzako "zerbitzu-hizkuntza" izatetik edota fraideen –fraideren batzuren– solas-hizkuntza edota otoitz-hizkuntza pribatua izatetik, anaiartearen hizkuntza ofiziala izatera urrats garrantzizkoa dago zalantzarik gabe; euskarari nola baiteko ofizialtasuna aitortzea esan nahi baitu horrek. Otoitz-hizkuntza bihurtzearekin batera, euskararen bestelako zenbait erabilera publiko ere etorri izan da, jakina, fraideen anaiarteetan, baina hizkuntz normalkuntzaren maila definitzeko erabakiorra izan, anaiarteko otoitzarena da, bereziki otoitz liturgikoarena (Anaiarteko Meza, eta anaiarteko Orduen Liturgia, hain zuzen ere). Horretarako, jakina, otoitz-liburuak, kantikak, eta bestelako materiala landu eta prestatu behar euskaraz; hori egin beharrean gertatu dira frantziskotarrak, euskararen normalkuntza maila horretan ipini duten garaian.

Dena dela, euskararen normalkuntzaren eta ofizialtasunaren ikuspegia horretaraino iritsi zen Euskal Herriko frantziskotarren hainbat anaiartetan, ez aurrerago, XX. mendean. Normalkuntzatik kanpo geratu ziren, beraz, komunitatearen bestelako zenbait ekitaldi, eta etxeko liburu ofizialak, adibidez: aktak, kronika, administrazio-dokumentuak, etab.⁸⁷.

5.4. NORMALKUNTZA: EUSKARA, FRAIDEEN EUSKAL INKULTURAZIO-HIZKUNTZA

Vatikanoko II. Kontzilioaren ondoren batez ere Ebanjelioaren eta Elizaren inkulturazioaren, eta, beraz, erlijioso-bizitzaren inkulturazioaren gaiak oihartzun berezia izan zuen Euskal Herrian, gorago ikusi dugunez. Inkulturaziori oso loturik ikusi izan dute fraide frantziskotarrek euskararen berreskurapena eta 'normalkuntza', Kapitulu probintzialen zenbait erabaki eta irizpidetan behintzat.

Uste dudanez, inkulturazioaz hitz egitean, ez dira jardun balio tradizional eta folklorikoei buruzko

atxikimenduaz, gaurko Euskal Herriaren kultur dinamika modernoaz baizik, non elementu tradizionalak beren lekua duten, eta non bereziki euskara modernotuak bere funtsezko funtzioa betetzekoa duen, euskal kultura moderno horren adierazgarri eta adierazpidetzat. Azken batez, euskara Euskal Herriko fraideen kultur hizkuntzat hartzea esan nahi du horrek –ez kultur hizkuntza bakartzat, jakina–.

Horrela ulertzen zuela uste dut euskararen 'normalkuntza' Kapitulu probintzialak, Jakin taldeari babes ofiziala eman zionean⁸⁸, edota fraidegaien Eliz ikasketak osorik euskaraz egitearen helburua mahai gainean ipintzen zuenean, eta Euskal Teologi Institutuaren aldeko apostua egiten zuenean.

5.5. NORMALKUNTZA:

EUSKARA, ANAIARTEAREN BIZITZAKO HIZKUNTZA

XX. mendeko azken Kapitulu probintzialesan ipinitako fraideen euskalduntzearen eta inkultura-

zioaren helburua Euskal Herriko anaiarteak "euskaraz bizitzea" izan zen. Horrek bi gauza adierazten ditu, uste dudanez: 1. Euskara komunitate-hizkuntzat hartu eta erabiltzea –nahi baldin bada, erdarekin batera–; 2. Euskara komunitate bizitza osoaren adierazpide izatea –ez bakarrik otoitzean edo bestelako adierazpen sinboliko edo praktikoetan–.

Hizkuntzaren ikuspegi indibidualetik kolektibora igaro gara hemen: Fraideen kultur hizkuntza izatetik, anaiartearen bizitza-hizkuntza izatera. Bizitza-hizkuntza izateak, berriz, kultur hizkuntza izatea esan nahi duela uste dut, fraideen kasuan behintzat.

Euskararen normalkuntza, azken batez, fraideen eta anaiartearen bizitza osoko hizkuntza bihurtzean datza: zerbitzu-hizkuntza, otoitz-hizkuntza, lan-hizkuntza eta kultur-hizkuntza.

Besterik da, jakina, horrela ulerturiko euskararen normalkuntzaren helburua zenbateraino bete izan zuten Arantzazuko Frantziskotar Probintziak eta bertako fraideek, edota ipinitako helburuen araberrako euskalduntze-plangintza bideratu ote zuten.

OHARRAK

¹ "Ideologia" eta "ideologikoa" hitzak ez ditugu hartzen geroago Aita Villasanteren *Euskararen auziaz* liburuan ageri den adieran: harentzat euskararen erabilera ideologikoa zera da, norberaren ideologiaren zerbitzutan eta tresnatzat baliatzea euskara: "tresnakeria", beraren hitzetan (EFA, Arantzazu-Oñati, 1988, ik. 56. or.).

² Hizkuntzaren erabileraren normalkuntzaz ari gara, hemen, jakina: "status"-aren normalkuntzaz, ez hizkuntzaren "corpus"-arenaz.

³ Jose Antonio OBIETA CHALBAUD josulagunak, "El euskera y la formación de los nuestros" titulupeko hitzaldia eman zuen –jakin ez, nonbait argitaratuta dagoen ala ez–. Jesusen Lagundian historian barna erabilitako hirualdi eta hiru arrazoibide nagusi bereizten ditu horretan: 1. (XVII-XVIII m.) "En un primer momento [XVI-XVIII], la Compañía buscó con el uso de la lengua vernácula la eficacia del apostolado..." (1. or.). 2. (XIX-XX m., Vatikanoko II. Kontzilioa arte) "Con el correr del tiempo, especialmente después de la restauración de la Compañía a principios del s. XIX, se descubrió en el principio del aprendizaje de la lengua vernácula un nuevo aspecto complementario del anterior: la idea del fomento de la caridad"; irizpide horren euskarritzat *Epítome*-ko testu hau dakar ondoren: "para mayor unión de los que en la Compañía viven y mayor ayuda de aquellos con quienes moran, todos aprendan la lengua de la región en que residen, si ya la suya natural no fuese allí más útil" (1. or.); eta utilitate- edo baliagarritasun-irizpide hori kontrara erabili izan dela salatzen du, hizkuntza minorizatuak ez ikasteko. 3. (XX m., Vatikanoko II. Kontziliotik aurrera) "Lo primero que llama la atención

en este nuevo planteamiento es el reconocimiento explícito que se hace del valor ético de los caracteres humanos de cada pueblo, con lo que la cuestión del aprendizaje de la lengua vernácula adquiere así una tonalidad nueva e insospechada" (2. or.); hau da, hizkuntza eta kultura bakoitzaren balioztapen antropologiko-soziala, eta beraz, etikoa –errespetua–, eta teologikoa –gizaki osoaren ebanjelizazioa eta giza balio guztien sagarapena–.

⁴ Ik. URIBE, Angel, *La Provincia Franciscana de Cantabria. II. Su constitución y desarrollo*, Editorial Franciscana Arantzazu, 1996, 36-46 or. Hizkuntzaren arazoia –aitzakia?– aterea zuten Burgosko fraideek, Ministro Jeneralari luzaturiko banaketaren aldeko kexu-agirian.

⁵ Ik. id. ibid., 28-30 or. Probintzia bitan banatzeko Gazteleerriko fraideek ateratako arrazoietakoa bat hizkuntzarena baldin bazen –Gazteleerriko jendeek Euskal Herriatik zihozten fraideei ez zietela ulertzen, alegia–, Uribek zuzenean gezurtatzen du: "Más extrañamente todavía suena el cargo de que en Castilla no entendían a los vizcaínos, pues ya se sabe que los estudios siempre se hicieron en lengua castellana..." (35. or.).

⁶ Ipar Euskal Herriatik hasi zen Frantziskotar OFMren Ordena Frantzian zabaltzen (1849), Iraultza Frantsesaren ondorioz suntsituta egon ondoren. A. Jose Areso Nafarroa Garai-koak abiatu eta bultzatu zuen horren izanberritzea, Donapaleun lehen etxea eraikiz (1851). 1860an Frantziako Frantziskotar Probintziaren lurralde bihurtu zen Ipar Euskal Herria, eta Akitaniako San Luis Probintziako zati 1892-1996 bitartean. Azkenik, 1996tik aurrera Frantzia Mendebaldeko Pazifikoko Anaia Beneragarriaren Probintziakoa da.

- ⁷ Kantabriako (gaur Arantzazuko) Frantziskotar Probintziak 1859a gogoratzen du ofizialki Esklaustrazioaren ondoko bere izanberrikuntzako urtetzat, orduan ireki baitzuten lehenbizikoz Bermeoko komentua. Misiolarien Kolegiotzat eraikita, eta ez komentu normalizat, gorabehera handiak izan zituen, ordea, horrek ondoko urteetan -1967an itxi egin zuten-: Horregatik Frantziskotar bizitza normalizatuaren izanberritzea Zarauzko komentuan (1876) eta Arantzazukoan (1878) frantziskotar komunitateak formalki eraikitzearekin hasten dela esan daiteke.
- ⁸ 1972tik 1977rarte sei jardunaldi izan ziren, bizpahiru egunetakoak, non Euskal Herri osoko eta kolore guztietako ehun bat erlijiosok hartu baitzuen parte, Euskal Herriari begira bertako erlijiosoen erantzukizuna aztertu eta eztabaidatzeko: alor erlijiozko eta sozialean ezezik, eta horien barruan, Euskal Herriaren nortasunaren, euskararen eta euskal kulturaren defentsa eta sustapenari buruz. Jardunaldi horiek Kongresu banarekin burutu ziren ondoko bi urteetan (1978, 1979). Azkenaren gaia "Erljioso bizitzaren inkulturapena" izan zen, hain zuzen ere.
- ⁹ Kantabriako Probintziako hizkuntz praktika horri buruz, ik. AGIRREBALTZATEGI, Paulo, "Euskal Herria eta Euskara. Kantabriako Frantziskotar Probintziaren erantzuna eta erantzukizuna", in: *Cantabria Franciscana* L, n. 164 (1996) 25-56; eta berezikiago Arantzazuri buruz, "Arantzazuko hizkuntz ekologia-antropologiak", in: *Arantzazu. Euskal Santutegi bat XX. mendean*, Arantzazu EF, 2001, 139-148. Azken honen jatorrizko testua, askoz luzeagoa, 2003an agertu da: *Arantzazu. Ikerlan eta saiakerak XX. mendeko historiaz*, Arantzazu E.F., 292-339 or.
- ¹⁰ Eujenio AGIRRETXEK gai honi buruzko hitzaldia eman zuen Euskal Herriko Nagusi probintzialen lehen Batzarrean (Loiola 1974), "La lengua y la cultura vasca en la vida de comunidad religiosa" izenekoa (daktilografiatua, 9 or.). Euskal Herriko erlijiosoen komunitate hainbatek jasaten edota jasanarazten zuen "kolonialismo kultural eta espirituala" salatzean, jokabide hori zurikatzeke erabili ohi zuten hainbat arrazoi aipatu zuen: fraide edo mojen arteko karitatea, landu beharreko unibertsaltasuna, hezkuntzarako euskarazko baliabiderik eza, Euskal Herriaren tamaina txikia, euskal hiztunak gutxi izatea, euskaldunek beste hizkuntzak ezagutzea, eta... arazoa politizatzea.
- ¹¹ Geroago agertuko denez, euskararekiko "preocupación patriótica" deitzen dio Anjel Madariaga frantziskotarrak apologistarenari, ez zuzenean apostolikoa. Luis Villasantek, berriz, epe motzera onik ekarriko bazuten ere horrelako apologiek, luzarora kaltegarritzat jotzen zituen, erreallitatean eta egian oinarrituta ez zeudenez.
- ¹² Ik. Joan M. TORREALDAI, *El Libro Negro del Euskera*, Tartalo, Donostia, 1998. Jakitekoa da liburuko ehundaka testigutzen artean ez dela ageri elizgizon eta erlijiosoren baten adierazpenik euskararen aurka, Santo Domingo de la Calzada-ko abateak Gasteizko Elizbarrutia sortzearen arriskuei buruz Grazia eta Justiziako Ministroari idatzitako txostena ez bada (1846, ik. liburu berean, 35-36 or.). Handik hirurogeita bi urte geroagokoa da (1910) Gasteizko apezpikuak, hain zuzen, zabaldutako gutun "zirkularra", non Erromako Sakramentuoen Kongregazioaren dekretu bereziaren arabera, gurasoek edo, bataiatzeko haurrari euskal izena ezarri nahi ziotenean, bataiokoa bertan euskarazkoari latinezko forma gaineratzera eta bataio-erregistroan, aurrenik gaztelaniazko forma eta ondoren euskarazkoa ipintzera behartzen baitzuen apaiz bataiatzailea, haiek beren eskabidean atzera jo zezaten ahalegindua ondoren. (*Boletín Eclesiástico*, 1910eko, abenduaren 30eko Zirkularra). Agiri hori ez dator Torrealdairen liburuan.
- ¹³ *De la antigüedad y universalidad del Bascuence en España* (1728).
- ¹⁴ *Apología de la lengua bascongada ó Ensayo crítico-filosófico de su perfección y antigüedad sobre todas las que se conocen* (1803) eta *Reflexiones filosóficas de defensa de la Apología de la lengua bascongada ó Respuesta a la censura crítica del cura Montuenga* (1804).
- ¹⁵ *Peru Abarca* (1802) eta *La Historia y la Geografía de España ilustradas por el idioma vascuence*.
- ¹⁶ *Plauto bascongado o el bascuence de Plauto en su comedia Poemulo* (1828). Autore honek bere erlijiozko liburuak euskaraz idatzi zituen; euskarari buruzkoa, berriz, gaztelaniaz.
- ¹⁷ 1895ean Durangoko Antonio Egurrolaren Sillutegian argitaratu zuten hark Durangon egindako sermoia, honako titularekin: *Aita Pray Daniel Baertel San Franciscoren ordecoac, 1886 garreneco garagarrillaren 24 garrenian Durangoco urijan eguin eban Sermoia, ospatu cirianian jai-aldi eusquerascuac*. Durangoko Azokak eman zuen berriro argitara 1997. urtean, sermoilariaren heriotzako 75. urteurrenean, Jon Irazabalen serrera eta guzti.
- Gainera euskal ohitura jatorren euskarriztat dauka berak euskara: "bada, quendu gura deuzcube gueure berbacuntza ederra, cergaitic onec, ascuntza onetan bacarrik bada bere, emon deutze iraupena, gueure usadijo, eta oitura onai" (5. or.). Bertan jalki zuen, baita ere, euskarak biraurrik ez duelako lelo ezaguna: "Orregaitic Euzqueriac ez daqui cer dan biraua, ta iñoc bere ez dau Euzqueraz biraurric eguiten" (22. or.) Eta Lore-jokoak ere helburu horixe betetzen zuten, haren ustez: "Euzkalerrico usadijo eta oitura onac euren oñian euquiteco, eta Euzcal berbacuntzaren anditazunac goituteko ipiñijac" zeuden Euskal Jaiak edo "Jai-aldi Euzquerazcuac" (5. or.).
- ¹⁸ *Eusqueraren Berri Onac, eta ondo escribitceco, ondo irakurtceco, ta ondo itzeguiteco Erreglac* (1761). 6 urte geroago autore berberaren San Ignazio Loiolakoari buruzko biografiaren argitalpena debekatu egin zuen Conde de Aranda, Gaztelako presidenteak, euskaraz zegoelako (Ik. J. M. TORREALDAI, *El Libro Negro del Euskera*, a.l., 16. or.).
- ¹⁹ *Ibid.*, 60. or.
- ²⁰ *Ibid.*, 65. or. Haren maisu izan zen Larramendik, ordea, bestelakorik ere esana zuen: "Ocasiones hay en que no debe predicarse en vascuence o en la lengua común de todos los oyentes, y es en aquellos sermones cuyos asuntos miran a los que mandan, dirigen y gobiernan, y no son para el común de los oyentes, ni éstos es razón que sepan cuán mal gobernados están y qué pecados cometen en su gobierno los que mandan, a menos que no haya otro camino para su enmienda que en sonrojarlos en público y con todo el común". (*Corografía de Guipúzcoa*, Ed. Ekin, Buenos Aires, 1950, 307. or.).
- ²¹ Anjel MADARIAGA frantziskotarrak zioenez, "La preocupación que, parece, acuciaba las producciones de los autores franciscanos, lo mismo que de los otros arriba citados (euskal literaturako elizgizon handienena), salvo Larramendi, Astarloa, el autor de la 'Apología', y algún otro, no parece haber sido, al menos primordialmente, la patriótica -aunque no la excluían-, ni tan siquiera la necesidad

que siente el artista de la palabra de expresar por ese medio el ideal que bulle en su alma, al sentir en torno de sí el aleteo de la inspiración. Dijérase, más bien, que ellos, devoradas sus entrañas por el celo de la casa de Dios, trataban de dar pasto espiritual a los euskaldunes en su lengua. Y a diferencia del gran Etxepare, que en una exaltación patriótica exclamaba con sin igual desenfado: *Heuscara, ialgui adi canpora*, etc. ellos hubieran querido decir más bien: 'Sartu adi eleizara!'. O hubieran expresado sus anhelos al igual que una benemérita institución de sacerdotes que radica en Vizcaya: 'Euntes docete euskaldunei euskeraz' ("Escritores en euskera", in: *Homenaje a la Seráfica Provincia de Cantabria en el septuagésimo quinto año de su Restauración (1859-1934)*, Aránzazu, 1935, 168-169 or.).

²² J. D. Capitular, 29/8/1943. Ac. 6., Lib. 3, 126. or. (Lerroaren nabarmentzea nirea da). Arrazoimendu "instrumental" edo utilitarista hutsarekin batera, azpimarratzekoa da euskarari buruz adierazten duen balioztapen ezkorra: Gaitzerdi da hori ikasi beharra, baina laster horren beharrik izango ez den itxaropenez... Geroago itzuliko gara hor aipatzen duen "conforme a ambiente fraterno" delako horretara eta Bisitariak jaulkitako bestelako ideietara. Bide batez, Bisitariaren debekuak zera erakusten digu: Euskara erabili, neurriren batez behintzat, Teologiako ikasleek, batzuk bederen, erabiltzen zutela beren arteko solas eta harremanetan.

²³ *Cantabria Franciscana*, 119. zenb., maiatza 1973, 10. or. Horri erantzun nahian hurrengo Kapitulu Probintzialerako Apostolutzako Idazkaritzak galdeketa bat antolatu zuen fraideen artean 1975ean. Hor agerturiko iritziei buruz beherago zerbait gehiago esan ahal izango dugu.

²⁴ Probintziako 'lektore', irakasle eta hezitzaileen bileran (1954) emandako hitzaldia: "El estudio del euskera en nuestra carrera", in: *Cantabria Franciscana*, Urria 1954, 139. or. Villasanteren esaldi horrek asaldatu zuen bereziki Enrique Gutiérrez fraidea, eta kontrako beste artikulu bat idatzi zuen aldizkari berean: "Acotaciones a un proyecto de 'pedagogía provincial'" (1955, 192-195 or.). Baina autoreak bere kontrargudiotan Villasantek aipatzen dituen "elkarbizitzaren arazoak" alde batera uzten ditu, edo gehienik ere hizkuntzen instrumentalizazio ideologikoaren ondorioztat hartzen ditu (194. or.).

²⁵ *Cantabria Franciscana* 16 (1961) 215-315 or.

²⁶ *Ibid.*, 215. or.

²⁷ "En torno al problema del vascuence", in *Cantabria Franciscana*, 8, 1949-1951, 40-54 or.

²⁸ *Ibid.*, 44-46 or.

²⁹ *Ibid.*, 281-282 or.

³⁰ *Ibid.*, 316. or.

³¹ 1974koa da Eujenio AGIRRETXEK, Euskal Herriko Erlijioso barrutiburuei egindako hitzaldia (Loiola, 1974ko ekainaren 20an): "La lengua y la cultura vasca en la vida de comunidad religiosa", 9 orrialde. Askoz teorikoagoa da Paulo AGIRREBALTZATEGIEN "Kultura eta Fedea" artikulua, in: *Jaunaren Deia* 50 (1975) 58-65. Autore berak 1977an argitaraturiko "Kultur teologia eta askapen teologia. Euskal Teologia" idazkiak (*Jaunaren Deia*, 59-60-61, 1977, 99-114 or.) eztabaida sortu zuen inkulturazioari eta kultur teologiari buruz. Urte berekoa edo da -data zehatzik eta autorerik ez dugu ezagutzen, baina badirudi jesuitaren batena dela-. "La inculturación en el apostolado del País Vasco"

hitzaldia; eta inguru horretan kokatu behar dugu "Euskal Herriaren aldeko hautapenaren alde" hitzaldia (daktilografiatua; autorerik eta datarik gabea), 6 or. Erlijioso I. Euskal Astean Jose Maria SETIENEK emandako "Lekuko Eliza eta Erlijiosoak bertaratzeko" hitzaldiak badu zerikusirik gure gaiarekin (*Jaunaren Deia*, 64-65, 1979, Astearen zenbaki monografikoa, 256-280 or.). Urtebete geroago Euskal Herriko Erlijioso II. Euskal Aste osoaren gaia "Fedea eta inkulturapena" izan zen (ik. *Jaunaren Deia* aldizkariaren zenbaki monografikoa, 69. zenb., 1979). Jose URRUTIAREN "Kultura eta euskal kultura zer den" hitzaldi orokorrarekin batera, beste honako hitzaldiok eman zituzten: Joan Mari URIARTE, "Inkulturapena, Fedearen argitan", 231-258 or.; Iñaki BEREZIARTUA, "Inkulturapena eta erlijiosoaren zeregina", 251-261 or. Irakurtzekoa da bereziki, nahiz eta euskarari eta Euskal Herriari buruz ez jardun zuzenean, Pedro ARRUPE Jesusen Lagundiko Preposito jeneralak inkulturazioari buruz idatzirikoa dokumentua (1978). Aipatzekoa da, baita ere, Jose Ramon SCHEIFLER, "Kultura bate-tatik beste batetara aldatzea Idatzi Santuetan", in: *Jaunaren Deia* 70 (1980), 11-23. Geroagokoak ditugu Felix PLACER-en "La inculturación de la Iglesia en Euskal Herria" (*Lumen* XLV, 1996, 303-333) eta "L'Inculturation de la vie consacrée" (*Vie consacrée*, 1998, n. 3, 160-175 or.).

³² Ik. AGIRREBALTZATEGI, Paulo, *Configuración eclesial de las Culturas*, Universidad de Deusto-Mensajero, Bilbao, 1976: bereziki 336-346 or.

³³ Txosten hori prestatzen zenbait fraidek hartu zuen parte. Kapitulu partaideen artean banatu zuten, baina ez zuten Kapitulu osoaren aurrean aurkezterik izan, eta, beraz, formalki ez zuten eztabaidatu ere egin batzarrean, nahiz eta horren ildotik erabakigairen bat edo beste ateratu zuten. Ondorioz Kapituluaren aktetan ere ez da txostena ageri.

³⁴ Esaldia ondo ulertzen badugu, "lingua patria" -euskaldunontzat gaztelania edo frantsesa- irakasteko bestelako arazoak zeuden nonbait, apostolutzakoaz gain, eta agian aurretik.

³⁵ Bernardo MADARIAGA, "Nuestros estudios", in: *Homenaje a la Provincia...*, 90-91 or. Eta horretarako egindako arazoiketa: "... y nosotros además de la lengua francesa, que se estudia durante tres años con una o dos clases semanales en el Colegio Seráfico, y la italiana, que se estudia en las vacaciones de verano durante el estudio de la filosofía, hemos introducido la lengua vasca, con una clase semanal durante dos años en el Colegio, y durante uno en filosofía, como una sección de la asignatura de Autores patrios, dividida así en Autores castellanos y en Autores vascos" (90. or.). Badirudi garrantzizkoa dela hizkuntzetan bata "lingua patria"-tzat hartzea eta bestea ez, horiek ikasteko irizpideak seinalatzean. Dena dela, eta nahiz eta, has-teko, euskara ez izan nonbait Euskal Herrian "lingua patria", Probintziaren irizpideetan halakotzat edo hartzen zuen nolabait Bernardo Madariagak, fraideen ikasketen arduradun edo prefektua zenak garai hartan -"autores patrii" ziren nolabait euskal literaturakoak ere-. Obra kolektibo berean Anjel Madariagak "preocupación patria" deitzen du euskararen apologistek euskarekiko zutena.

³⁶ Ik. Bitoriano GANDIAGAK emandako hitzaldia 1960ko aipaturiko Kongresuan. "El euskera en el Colegio Seráfico y en la carrera", in: *Cantabria Franciscana* 16 (1961) 245-261. or. Fraidetarako ikasketetan euskara ikastearen aurkako lehen jarrerak "denbora galtzea" zela argudiatzen bide zuen: "Los unos desestiman el euskera, y más su estudio,

- cuando se puede emplear el tiempo que dedicamos al aprendizaje del mismo a conocer otros idiomas de valor universal, más prácticos, de más fondo cultural. Estos, pues, no ven la necesidad de que se estudie el euskera ni en el Colegio Seráfico ni en el resto de la carrera. Según éstos, lo mejor es que, desde un principio, se les enseñe bien el castellano, y luego, el francés, el inglés, etc.” (245. or.).
- ³⁷ J. D. Capitular, 29/8/1943. Ac. 6., Lib. 3, p. 126.
- ³⁸ Ik. “El problema de la enseñanza del euskera en nuestra carrera”, in: *Cantabria Franciscana* 16 (1960) 299-303. or. Areago dio Fernando Mendizabalek (302. or.): “Para mí el euskera es asunto de caridad”. Baina badirudi apaizek eliztar euskaldunei euskaraz egiteko duten karitate-obligazioaz diharduela hor; beraz, apostolutzako epigrafean sarztekoea litzateke arrazoibide hori.
- ³⁹ *Homenaje a Rafael Alberti. Gure Herriaren Bibotzetik*, Ed. Península, Barcelona, 1977, 80-81 or.
- ⁴⁰ Ik. *Euskal Frantziskotar Erlijosoen Batzarra* izeneko kronika gisakoa, daktilografiatua (Arantzazun, 1973'ko Otsailaren 14'an) 10 or. Berrogeitik gora fraidek hartu zuen parte Arantzazun 1973ko otsailaren 14an egindako batzar hartan. Galdeketan bertan ez zegoen euskararen inolako aipamenik, ez euskal kulturarenik; baina galderez harantza, bestelako gai garrantzizkoak ere aztertu eta agertu nahi izan zituen batzarrak.
- ⁴¹ *Ibid.*, 4. or., 45. oharra.
- ⁴² Horrela zioen nonbait Fernando García de Cortázar-ek jendaurreko solasaldiren batean (ik. *El Libro Negro del Euskera*, a.l., 196. or.). Eta liburu berberak jasotako azken “testigutzak” (1998an Zarauzko udalean hartutakoak) “Aquí hasta que todos no hablemos castellano no habrá verdadera paz”, aldarrikatzen omen zuen (220. or.). Gizar-tean hainbat herritar bere hizkuntza minorizatu edo murriztuaz jabetu denean, batez ere goitik ezarritako beste hizkuntzaren bat nagusitu delako, eta haren erabilera normaldu nahi duenean, ezinbestekoa da hizkuntz gatazka; baina zinismo eta lotsagabekeria handitoxoa da hizkuntza murriztuaren, edota horren hitzun-komunitatearen gain botatzea banaketaren eta gatazkatzen erantzukizuna. Gai oso interesgarria eta sakontzekoa da euskararen normal-kuntzaren eta Euskal Herriaren baketzearen arteko loturarena, Herri honentzako bake-proiektuak lantzekoan.
- ⁴³ Ik. *Cantabria Franciscana* 16 (1961) 267. or. Jose Agustin Elustondok ere Arantzazuko Komunitatearen 1979ko etxeko kapitulu batean euskararen erabilera zabaltzeko arzoziak eman ondoren, honako oharra erantsi zuen: “... evitando por nuestra parte todo aquello que contenga sabor político o entrañe un juego al inmovilismo y a la tradición”.
- ⁴⁴ *Ibid.* 276. or.
- ⁴⁵ “Euskal Herria eta Euskara. Kantabriako Frantziskotar Probintziaren erantzuna eta erantzukizuna”, in *Cantabria Franciscana* L, n. 164 (1996) 35-36 or.
- ⁴⁶ “Proposiciones sometidas a votación”, d. Tema vasco, 3, in : *Cantabria Franciscana*, XXXI, 119. zenb., 1973 (urte horretako Kapitulu Probintzialari buruzko zenbaki monografikoa), 75. or.
- ⁴⁷ Euskaldunek euskara ikasi, landu eta erabiltzeko eskubidea denek aitortzen zuten arren, bazen Probintziarentzako horren ofizialtasunik onartzen ez zuenik, eta hori ofizial bihurtzera, anaiarteko gaztazken arriskua ikusten zuenik. Hiru ildotan zabaldu eta luzatu zen euskararen ofizialtasu-nari buruzko eztabaida, 34 hitz-txandataraino: kultura, apostolutzua, anaiartea.
- ⁴⁸ “Acuerdos capitulares”, b) Bilinguismo, 4, in: *Cantabria Franciscana*, XXXIV, 132 zenb., 1976 (urte horretako Kapitulu Probintzialari buruzko monografikoa), 12. or.
- ⁴⁹ “1979ko Kapitulu erabaki eta konklusioak”, 2, b: “Euskalduntzeari buruz” (Prob. bul., 1979/13 z.). (Prob. bul. = Prot., edo protocolo).
- ⁵⁰ “1979ko Kapitulu erabaki eta konklusioak”, 13, c: “Euskalduntzeari buruz” (Prob. bul., 1979/13 z.). Deustuko Teologi Institutu Euskaldunaren proiektua aurrera eraman nahian zebiltzan garai hartan; eta Kantabriako Frantziskotar Probintzia ofizialki sartua zebilen proiektuan.
- ⁵¹ Ministro probintzialak eranskin bat jarri zien Euskalduntzeari buruzko puntu eta erabakiei, 1976ko kapituluaren erabakitakoak gogoratuz eta Definitorio probintzialak Frantziskotar heziketari buruz onarturiko bost irizpideak berretsiz. Horietako 3.ak honela zioen hitzez hitz, gaztelaniaz: “Hoy resulta evidente que la convivencia fraterna no se puede edificar sin tener en cuenta los derechos y aspiraciones legítimas de los pueblos a que pertenecen los hermanos de la provincia y a los que se deben en primer lugar como hombres y como religiosos. Por ello debemos decidirnos a crear las condiciones objetivas de convivencia fraterna, sin pretender reemplazarlas por una falsa caridad que no tendría inconveniente en prolongar indefinidamente situaciones anormales encubridoras de injusticia”. Gandiagak egindako salaketak: karitatearen faltsutzea eta justiziaren isiltzea dakarzkigu gogora testuak.
- ⁵² *Capítulo Provincial 1982*, Donostia 1982, 10. or.
- ⁵³ *Ibid.*, 18. or.
- ⁵⁴ *Capítulo Provincial 1985. Kapitulu Probintziala*, Donostia 1985, 10. or.
- ⁵⁵ *Ibid.*, 10. or. Ordurako Deustuko Teologi Fakultate Euskaldunaren proiektua atzera geratua zen.
- ⁵⁶ *Ibid.*, 10. or. Uste izatekoa da, hortik etorri zela frantziskotarren oinarritzko testuak eta otoitz-liburuak eukartzeko erabakia. Ondorengo urteotan honako liburuak argitaratu zituen Probintziak euskaraturik: *Anaia Txikien Ordenako Erregela eta Konstituzio Jeneralak* (1988) –aurrretik argitaratuta zeuden Asisko San Frantziskoren eta Santa Klararen idazkiak, 1977), *Anaia Txikien Ordenako Estatutu Jeneralak* (1988), *Arantzazuko Andre Mariaren Kantabriako Frantziskotar Probintziaren Estatutu Partikularrak* (1988), *Kanta dezagun. Cantemos* (1988, 1995, Liturgiako abestiak eta elizkizunetako bestelakoak, euskaraz eta gaztelaniaz, 5. tomotan, Liturgiako Urtean zeharrekoak eta Garai berezietakoak), *Goraipa Jauna. Cantad al Señor* (1993), Gorazarre, Salmo eta bestelako kanten bilduma berezia, euskaraz eta gaztelaniaz), *Frantziskotarren Meza liburu berezia. Aldareko liburua* (1998), *Frantziskotarren Meza liburu berezia. Irakurgaien liburua* (1998), *Frantziskotarren Orduen Liturgia berezia* (1999), *Asisko Frantzisko. Asisko Klara. Idazkiak, Biografiak eta Garaiko Dokumentuak*. (2002).
- ⁵⁷ *Kapitulu Probintziala. Capítulo Provincial*, Donostia 1988, 8-10 or.
- ⁵⁸ *Ibid.*, 16. or.
- ⁵⁹ ‘Kultureztatze’, ‘kulturatze’, ‘inkulturazio’, ‘inkulturapen’: zalantza handitxoak darabiltza testuak euskarazko terminologian.

- ⁶⁰ *Kapitulu Probintziala. Capítulo Provincial*, Donostia 1988, 10. or.
- ⁶¹ Oharraraztekoa da Kapitulu horrek berak *Justizia eta Bakea Batzorde* berezia sortzea proposatu ziola Ministro probintzialari. Hurrengo Kapituluak erabakia hartu zuen ondorengo hiru urteren barruan Batzorde hori sortzekoa, artean bete gabe zeukan eta nonbait Probintzialak aurreko Kapituluaren proposamena.
- ⁶² *Kapitulu Probintziala. Capítulo Provincial*, Donostia 1991, 26. or.
- ⁶³ *Ibid.*, 26. or.
- ⁶⁴ *Kapítulo Provincial - 1994 - Kapitulu Probintziala (Cantabria Franciscana*-ko monografia, XLVIII, n. 158, 1994), 17. or.
- ⁶⁵ *Ibid.*, 21. or. "Euskalduntzeari buruzko saila aurreko Kapituluaren desagertua zela konturatu gara. Oraingoan "Behar-tsuen aldeko aukera - Justizia eta Bakea" saila sortu zuen, izen bereko Batzorde berritik zetozen proposamenak bilzteko.
- ⁶⁶ *Kapitulu Probintziala - 1997 - Capítulo Provincial*, Donostia 1997, 91. or.
- ⁶⁷ *Ibid.*, 93. or.
- ⁶⁸ *Kapitulu Probintziala - 2000 - Capítulo Provincial*, Donostia 2000, 394. or.
- ⁶⁹ *Ibid.*, 398. or.
- ⁷⁰ Frantziskotar Probintziaren "Zona Vasca" delakoak - Zona Castellana da bestea - Hego Euskal Herri osoa hartzen du.
- ⁷¹ *Kapitulu Probintziala - 2000 - Capítulo Provincial*, Donostia 2000, 398. or.
- ⁷² *Kapitulu Probintziala - 1997 - Capítulo Provincial*, Donostia 1997, 91. or.
- ⁷³ ARRUPE, Pedro, *Sobre la inculturación* (Documentos s.j.-18, 1978; "Erlijioso Bizitzaren inkulturapena" (Erlijioso bizitzaren II. euskal astea, 1979); "La inculturación en el apostolado del País Vasco" (Euskal Herriko Erljiosoen Barrutiburuei egindako hitzaldia, 1978?); PLACER, Felix, "La inculturación de la Iglesia en Euskal Herria", in: *Lumen* XLV (1996), 303-333; "Inculturation de la vie consacrée, in: *Vie consacrée*, 1998, n. 3, 160-177 or.;
- ⁷⁴ *Cantabria Franciscana*, 119. zenb., maiatza 1973, 10. or. Horri erantzun nahian hurrengo Kapitulu Probintzialerako Apostoluzako Idazkaritzak galdeketa antolatu zuen fraideen artean 1975ean. Hor agerturiko iritziei buruz beherago zerbait gehiago esan ahal izango dugu.
- ⁷⁵ Ik. INTXAUSTI, Joseba (Zuz.), *Euskararen aldeko motibazioak* (Donostiako Udako XIII. Ikastaroak. 1994ko Uztaila, UEU, 1998, bereziki lankidetzok: ARRATIBEL, Nekane, "Hizkuntz jakabekuntzarako eredu psiko-sozialak. Motibazioaren errola (45-68 or.) eta MARTÍNEZ DE LUNA, Iñaki - JAUSORO, Nekane, "Euskararekiko motibazio sinbolikoa" (69-144 or.). Ik. era berean, SÁNCHEZ CARRIÓN, José M. "Txepetx", *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las lenguas* Donostia, 1991 (2. de.), bereziki 1. kapituluak: "El Punto de partida: Las condiciones de adquisición y aprendizaje de las lenguas". Honetara definitzen du berak motibazioa: "Entendemos por *motivación* las razones, deseos o intereses que mueven a aprender una lengua o a permanecer en ella" (35. or.).
- ⁷⁶ Gogoan dut, gure latin-irakasleetako batek -Jose Antonio Gandariasek, hain zuen ere-, garapen pertsonaleko arrazoiak ematen zizkigula hizkuntza klasikoak, eta bereziki latina, ikasteko. Horrelako balioztapenak baliozkoak izanik ere -humanitateen filosofia dago funtsean-, apaiz-ikasketetan latin eta greko hizkuntza hilen ikasteak gehienbat motibazio kultural-instrumentala zuela esan daiteke: Hizkuntza horietan idatzitako obra klasikoetara eta Mendebaleko Elizaren iturri bibliko-teologiko handietara zuzenean iristeko bidea irekitzea, alegia, eta batez ere latinaren kasuan, Elizako eta bereziki Liturgiako hizkuntza ofizialaz 'baliatzeko' apaizgaiak trebatzea.
- ⁷⁷ Ez dut inon aurkitu Kantabria Frantziskotar Probintziako Ministro probintzial izan zen, eta istripu tragikoan hil zen A. Pablo Letek berak zuzenean arazo honetaz pentsatzen zuenari buruzkorik; ondoren datorren testua ez dakit haren pentsamenduari buruz adierazgarria den, baina bai haren oroitzapena idatzi zuenaren eta agian Probintziako hainbat fraideren pentsaeraren adierazgarria. Honela zioen Probintziako aldizkari ofizialean kronistak haren heriotzaren oroitzapenean: "Como Superior de una Provincia Religiosa, enjuició el problema del euskera desde el punto de vista apostólico. Había que saber el euskera para salvar almas. Había que saberlo bien, para adentrarse mejor en las entrañas religiosas del pueblo" (*Cantabria Franciscana*, 1952, 155. or.). Iritzi horren kontra ere agertu zen aldizkari berean Enrique Gutiérrez fraidea (Ik. 24. oharrean aipaturiko "Acotaciones a un proyecto de 'Pedagogía provincial'..." artikulua, 193 or.).
- ⁷⁸ Irizpide pastoral-instrumental hori nabarmentzearen ondorioz, Kantabriako Frantziskotar Probintziako fraidegaia-rentzat euskara eta guarani ikasteak balio beretsua zuela esateraino eraman zuen Enrique Gutiérrez, gorago aipaturiko bere artikuluan (193. or.) -gogoan izan behar da Probintziak bere apostoluz-lurraldea zuela, eta oraindik duela, guarani bizi-bizia den Paraguay-ko herrialdea.
- ⁷⁹ Erabakia hartu aurretik, Kapituluak honako mozio hau onartua zuen: "Dada nuestra condición de Religiosos en el País Vasco y el porcentaje de hermanos que piden un mayor perfeccionamiento en el euskera, el Capítulo provincial ve con buenos ojos y desea que se organicen cursos de cultura y alfabetización para las fraternidades. Encomienda su organización al grupo JAKIN".
- ⁸⁰ Los religiosos consideramos obligatorio poner los colegios que están bajo nuestra responsabilidad, al servicio de este pueblo, infundiendo por lo menos amor por lo vasco y cultivando el vascuence y la cultura vasca".
- ⁸¹ *Cantabria Franciscana*, 16, 1961, 215. or.
- ⁸² *Cantabria Franciscana* 16, 1961, 269. or.
- ⁸³ Euskaltzaindiaren lana da hori bereziki. Euskara batua edo Euskararen forma standarra erabakitzea Euskararen "corpus"-aren arautzea da azken batez.
- ⁸⁴ Horrela deritza Eusko Jaurlaritzaren euskararen erabilera-rako emandako oinarrizko legea.
- ⁸⁵ "Beste batzuk, aldiz, beste muturrean daude, eta ez ditugu ahortzi behar. Unamunoren kasua ez da bakarra. Horientzat, guk nahi ez nahi, euskarari hiltzea beste biderik ez zaio gelditzen. Hauen ustez, alfer-lana da horretan indarrak higitzea. Tresna ezteusa omen da euskara, ezertarako ez dena, intrinsekoki desegokia..." (*Euskararen Auziaz*, a. l., 7. or.).

⁸⁶ Horrelatsu pentsatzen zuen eta agertzen bere pentsaera nonbait Antonio Iruretagoiena fraide frantziskotar izanak ere, Bitoriano Gandiagak dioskunez: "Euskara ez dela biziko beste hogeita bost urte, esaten zigun Domingo Gonzalez bilbotarrak, berrogeita hirugarren urtean. Gauza bera, baina jakintsu aire handiagoz, esaten zigun hirurogeita lauan Antonio Iruretagoiena donostiarrak. Gaur ere badaibil zoritxar-igarlerik. Nik gauza bat dakit: euskaldunok gura dugun arte biziko dela euskara" (*Abotsik behartu gabe*, Erein, Donostia, 1997, 62. or.).

⁸⁷ Egia da, bestalde, Arantzazuko Frantziskotar Probintziak 1973an euskara ofizial aldarrikatu zuenetik, Probintziako dokumentu ofizial zenbaitetan euskara sartuz joan zela,

gaztelaniarekin batera. Baina beste askotan gaztelaniak jarraitu zuen hizkuntza ofizial bakarra izaten. Gauza beretsua gertatu ohi zen, gertatzez, Probintziaren mailako fraideen bilera eta ekitaldietan ere, nahiz eta euskarari bestelako erabilera sinbolikoa eta adierazgarria eman, taldeko otoitzetan eta horrelakoetan.

⁸⁸ "El capítulo ve con buenos ojos la conveniencia de la integración del grupo JAKIN en la Fraternidad de Tolosa, dejando en manos del Definitorio las ulteriores concreciones sobre la forma de integración, en comunicación con la Fraternidad de Tolosa" (1973ko Kapituluak, "Tema Vasco", 5. proposamena).